

prof. dr Filip Kovačević

Onfre u Podgorici

ciklus predavanja

Centar za građansko obrazovanje
Centre for civic education

Onfre u Podgorici
ciklus predavanja

prof. dr Filip Kovačević

Izdavač
Centar za građansko obrazovanje

Za izdavača
Daliborka Uljarević

Biblioteka
Aktivno građanstvo

Dizajn i produkcija
Centar za građansko obrazovanje

Lektura i korektura
Centar za građansko obrazovanje

Štampa
Studio MOUSE - Podgorica

Tiraž
300 primjeraka

ISBN 978-86-85591-22-8
COBISS.CG-ID 21743376

prof.dr Filip Kovačević

Onfre u Podgorici
ciklus predavanja

Podgorica, 2013.

Sadržaj:

Predgovor	9
Napomena autora	10
Uvod	11
Onfreova metodologija	14
Etika jednog hedoniste	16
Solarna erotika	20
Kinička estetika i prometejska etika	23
Politička filozofija hedonizma	26
Univerzitet kao epikurski Vrt	38
Narodni univerzitet u Kenu	40
Narodni univerzitet ukusa u Aržentanu	41
Ostali Narodni univerziteti u Francuskoj i šire	42
Bibliografija	44

Predgovor

Objavljivanje ciklusa predavanja Filipa Kovačevića posvećenih nekim bitnim aspektima opusa istaknutog suvremenoga francuskog filozofa Mišela Onfrea (Michel Onfray) predstavlja, duboko sam uvjeren, značajan doprinos obogaćivanju intelektualne klime u Crnoj Gori (ali i šire, u cijeloj regiji, gdje će, vjerujem, ova publikacija naići na zainteresirano čitateljstvo).

Onfre, zasigurno, nije epohalan mislilac, njegove ideje, veoma je vjerojatno, neće bitno obilježiti vrijeme u kojemu živimo. Ali, ne bi trebalo zanemariti činjenicu da je on autor koji se, na najbolji mogući način, nadovezuje na tradiciju francuskog prosvjetiteljstva, te da bi se stoga u vremenima obilježenima agresivnim nasrtajima antisekularizacijskih i općenito autoritarnih tendencija njegovo zalaganje za hedonizam, anarhizam i ateizam, koliko god se ono sa stajališta zahtjevnijega kritičkog mišljenja moglo smatrati površnim, smjelo smatrati intelektualnim angažmanom koji predstavlja dobrodošlu antitezu spomenutim retrogradnim tendencijama. Istina, dogmatizam se ne može suzbijati antitetičnim dogmatizmom. A pristup Filipa Kovačevića daleko je od bilo koje vrste dogmatizma. Upravo zbog toga vrijedi ocjena da je ovaj ciklus predavanja primjer na koji se način iz nečijega opusa može izvući ono najvrijednije i najproduktivnije. Prosvjetiteljstvo, čiji je Onfre baštinik, ima nesumnjivo svoje granice. No, uloga prosvjetiteljstva u suzbijanju dominacije iracionalnih sila nad duhom i životom ostaje nezaobilaznom i nenadomjestivom.

Upravo u tom smislu Kovačevićeva je knjiga (a to, uostalom, važi i za njegovu nesebičnu praksu držanja popularizacijskih predavanja) iznimno značajan doprinos afirmaciji onoga najboljega u prosvjetiteljskoj tradiciji novovjekovlja. Stoga, s posebnim zadovoljstvom pozdravljam njezino objavljivanje.

prof. dr Lino Veljak
Filozofski fakultet, Zagreb

Napomena autora

Ovaj ciklus predstavlja 12 predavanja o idejama savremenog francuskog filozofa i inovatora na polju visokog obrazovanja Mišela Onfrea koja sam održao u periodu od kraja februara do početka juna 2012. godine u prostorijama Centra za građansko obrazovanje (CGO) u Podgorici.

Ciklus se bavio važnim tematskim oblastima Onfreove filozofije, posebno apostrofirajući njeno suštinsko hedonističko, anarhističko i ateističko usmjerenje.

Posebno se zahvaljujem Damiru Nikočeviću za pripremu tehničkih uslova za održavanje ciklusa, kao i polaznicima predavanja za njihove inspirativne komentare i diskusije.

Podgorica, decembar 2012.
prof. dr Filip Kovačević

Uvod

Poslije 158 godina od Marksovog i Engelsovog *Manifesta komunističke partije*, francuski filozof Mišel Onfre (Michel Onfray) odabrao je da sažme najvažnije ideje njegovih ranijih dvadesetdevet knjiga, i kao tridesetu knjigu u nizu, objavi *Hedonistički manifest*.¹ U šest poglavlja ove knjige (podsjetiću da Marksov i Engelsov *Manifest* ima četiri poglavlja), Onfre predstavlja najvažnije aspekte pogleda na svijet koji bih nazvao pobunjeničkim hedonizmom.² Ti aspekti su: etika po izboru, solarna erotika, kinička estetika, prometejska bioetika i libertarijanska politika. Prije nego počnem da detaljno i kritički obrazložem svaki od ovih aspekata, mislim da je važno razmotriti predgovor ove knjige jer ima ulogu lične ispovjesti, kao i metodologiju cijelokupnog Onfreovog projekta koji on naziva „kontraistorija“ filozofije.

Počeo bih najprije od samog naslova: *Moć postojanja*. O čemu se ovdje radi? To je, zapravo, sintagma iz Spinozine *Etike* koju Onfre uzima kao ideju vodilju svoje filozofije. Za njega, kako sam kaže u predgovoru, ova ideja ima ne samo filozofsko, nego i terapeutsko, značenje.³ Baš kao i Spinoza prije njega, Onfre odbija da prihvati ideju hrišćanskog (monoteističkog) Boga, ali i nihilističko ubjeđenje da je svijet bez Boga besmislen. Kao što će se vidjeti u nastavku ove studije, Onfre nalazi inspiraciju i tačku oslonca za etiku i estetiku koje predlaže u ljepoti postojećeg svijeta. To ne treba uzeti da znači da on svijet prihvata kao datost, nešto što nije niti neophodno niti moguće mijenjati kroz ljudsko djelanje, bilo pojedinačno ili kolektivno. U stvari, u vezi sa ovim pitanjem, Onfre će napustiti društvo antičkih hedonističkih filozofija (i sirenaičke i epikurske) koje mu, inače, mnogo znače i potvrditi ideološki afinitet sa hedonizmom kako su ga definisali mislioci anti-establišmenta 60tih godina XX vijeka, kao što su na primjer Herbert Markuze (Herbert Marcuse) i Norman O. Braun (Norman O. Brown).

¹ Michel Onfray, *La puissance d'exister. Manifest hédoniste* (Paris: Grasset & Fasquelle, 2006). Za SHBC govorno područje ovu knjigu je prevela Aleksandra Mančić pod naslovom *Moć postojanja*, a objavila je izdavačka kuća Rad iz Beograda 2007. godine

² Mislim da je interesantno to što je svako od ovih šest poglavlja podjeljeno u tri potpoglavlja, od kojih svako ima tri dijela. To se može protumačiti da znači da brojevi 3, 6, i 9 imaju neko posebno značenje u Onfreovom filozofskom projektu, kao i da mu je veoma značajna i sama forma njegovih izlaganja.

³ Onfre, *Moć postojanja*, 46.

Uz Spinozu, Onfreovo oslanjanje na koncept moći otkriva uticaj još jednog idiosinkratičkog filozofa zapadne civilizacije – Ničea (Nietzsche). Ako se Onfreeva knjiga stavi u ničeanski kontekst, onda postaje očigledno da Onfre svojim radom nastavlja dugački niz francuskih mislilaca koji su težili da oslobode Ničeovu filozofiju od stega njemačkog fašizma i sličnih opterećujućih veza, za koje je bila najzaslužnija Ničeova sestra Elizabeta, poznata po antisemitizmu i podršci Hitlerovom dolasku na vlast.

U tom kontekstu, izuzetno značajna je knjiga o Ničeu Žila Deleza (Gilles Deleuze) objavljena 1962. godine.⁴ Ova knjiga je svojim pristupom Ničeu otvorila veliki konceptualni prostor za tumačenje Ničeovih ideja kroz progresivnu ljevičarsku optiku. Po mom mišljenju, Onfreov *Manifesto* je ne samo nastao u tom konceptualnom prostoru nego pokušava i da ga dodatno proširi tako što u njega uključuje i neke druge mislioce XIX vijeka, koje je na primjer Marks (Marx) smatrao entuzijastičnim zastupnicima kapitalističkog statusa quo. Takav je primjer Džeremija Bentama (Jeremy Bentham) koji igra pozitivnu ulogu u Onfreovom filozofskom projektu „kontra-istorije“ filozofije.

I, zbilja, ničeovska orijentacija Onfreove knjige je potvrđena kroz citat kojim ona otpočinje. Citat je iz trećeg dijela Ničeovog *Tako je govorio Zaratuštra*, tačnije iz odjeljka „Druga pjesma za ples“, u kojem Niče predstavlja sam život kao ljubavicu u najvećem zanosu ljubavi.⁵ U citatu koji je odabrao Onfre, Niče uzvikuje – „radost želi vječno da traje“. Ovdje već nailazimo na jedan od najvažnijih elemenata hedonističkog pogleda na svijet koji predstavlja radost ili uživanje kao svrhu postojanja. Takođe, treba imati na umu je da je u ovom citatu Niče konceptualno povezoao radost i vječnost, što je isto tako važan aspekt hedonističke metafizike. Vječnost je, naravno, bitna komponenta svake metafizike, a ova „radosna“ metafizika je proizvod „vesele“ nauke (koja figurira i kao naslov jedne od Ničeovih knjiga).

Poslije Ničeovog citata o vječnoj radosti, *Manifesto* se nastavlja predgovorom koji Onfre posvjećuje svojoj majci („ponovo pronađenoj“) i koji se naslovljen (po uzoru na knjigu Džejmisa Džojisa (James Joyce) „Portret autora kao djeteta“. U ovom predgovoru, Onfre opisuje vrlo teško iskustvo kada je bio poslat („ostavljen“) od strane svojih roditelja u sirotište koje su vodili sveštenici Salesijanci. Strah, ponižavajući rad, psihološki teror i tjelesno, čak i seksualno, zlostavljanje bili su elementi svakodnevnog života

⁴ Gilles Deleuze, *Nietzsche and Philosophy*. Trans. Janis Tomlinson (New York: Columbia University Press, 1983).

⁵ Friedrich Nietzsche, *Thus Spoke Zarathustra*. Trans. Walter Kaufmann (New York: Penguin Books, 1986), 224-228.

u sirotištu. Potpuna depersonalizacija (svako je imao broj umjesto imena) i izolacija od okruženja doprinijeli su onome što Onfre naziva svojom „smrcu“ kao djeteta i prijevremenom, šokirajućem katapultiranju u svijet odraslih.⁶ Kao rezultat ovih traumatičnih iskustava, Onfre je otkrio svijet knjiga, kao svoje „jedino blago“, i bio podstaknut da se okrene pisanju. Ova iskustva su, takođe, imala formativan i dugoročan efekat na njegov ukupni filozofski projekat. Na primjer, na jačanje njegovih ateističkih uvjerenja, koja su, kao što će se vidjeti u nastavku, jedan od kamena-temeljaca njegovog razumijevanja hedonizma. Onfre tvrdi da su upravo egzistencijalna dešavanja u životu nekog filozofa/filozofkinje ta koja oblikuju njegov ili njen filozofski opus. Njegov sopstveni slučaj se može uzeti kao snažna potvrda.

⁶ Onfray, *Moć postojanja*, 21-22.

Onfreova metodologija

Sušтина filozofskih pozicija koje Onfre predstavlja je dekonstrukcija (i destrukcija) filozofskih mitova za koje on tvrdi da su namjerno proizvedeni da obmanu cijelokupnu javnost. Najveći mit je, po Onfreu, je da je filozofija „rođena“ u drevnoj Grčkoj i to u krugovima koji su gravitirali oko figure Sokrata tj. oko Sokratovog studenta sklonog stvaranju mitova, Platona.⁷ Drugim riječima, prvo, ovakav stav zanemaruje postojanje filozofskih tradicija u Egiptu, Kini i Indiji (između ostalih), i drugo, on degradira doprinos drevnih grčkih filozofa koji su u istoriji poznati pod nazivom „prije-sokratovci“. Taj naziv je i besmislen jer su neki od njih bili Sokratovi savremenici.

Kroz vijekove, tradicionalna filozofska historiografija predstavljala je Platonovu idealističku filozofiju, koja je privilegovala svijet Ideja nad svijetom čula, kao fontanu svog rođenja i promovisala, objavljivala i distribuirala samo Platonove filozofske sljedbenike. Početkom 19. vijeka, Hegel je dodatno ojačao ovu tradiciju svojom, kako je Onfre naziva, „jednostranom i arogantnom“ *Istorijom filozofije* (označenom kao prava linija koja spaja Platona, Dekarta i Kanta).⁸

S druge strane, Onfre je zainteresovan za spašavanje i osvjetljavanje filozofskih ideja koje je ova tradicija težila da potisne, pa i likvidira, kroz ideološki monopol. Onfre naziva ovaj svoj projekat „kontra-istorija“ filozofije i do sada je objavio šest tomova⁹. Fundamentalni aspekti njegove filozofske orijentacije koja prožima „kontra-istoriju“ su: prvo, imanencija (traženje ovozemaljske sreće), a ne transcendencija kao u idealističkoj filozofiji; drugo, isticanje važnosti radosti, uživanja i javnog interesa; treće, prihvatanje tijela, a ne njegovo odbacivanje, opet kao u idealističkoj filozofiji; četvrto, apostrofiranje političke borbe protiv manipulacija, arogancije i brutalnosti moći¹⁰. Ova četiri elementa, po mom mišljenju, čine osnovu pogleda na

⁷ Onfray, *Moć postojanja*, 50-54.

⁸ Onfray, *Moć postojanja*, 54.

⁹ Michel Onfray, *Contre-histoire de la philosophie: Tome 1, Les Sagessees antiques* (Paris: LGF, 2007); *Contre-histoire de la philosophie: Tome 2, Le Christianisme hédoniste* (Paris: LGF, 2008); *Contre-histoire de la philosophie: Tome 3, Les libertins baroques* (Paris: LGF, 2009); *Contre-histoire de la philosophie: Tome 4, Les ultras des Lumières* (Paris: LGF, 2009); *Contre-histoire de la philosophie: Tome 5, L'Eudémonisme social* (Paris: LGF, 2010); *Contre-histoire de la philosophie: Tome 6, Les radicalités existentielles* (Paris: Grasset, 2009). Ove knjige su bazirane na predavanjima koja Onfre drži na Narodnom univerzitetu u Kenu (Caen, Normandija), inovativne institucije koju je osnovao sa svojim prijateljima, utemeljenima na ideji besplatnog i dostupnog visokog obrazovanja za sve. O tom univerzitetu će biti više riječi u nastavku.

¹⁰ Onfray, *Moć postojanja*, 58-59.

svijet koji nazivam pobunjenički hedonizam.

Onfre privileguje i važnost ličnog iskustva filozofa u konstituisanju njegovih ili njenih filozofskih ideja. On ukazuje na fenomen koji zove „*egzistencijalni hapax*“. To je, naime, događaj koji uzrokuje duboku transformaciju u ličnom životu filozofa, a koji Onfre pronalazi u životima mnogih poznatih filozofa (Sv. Augustina, Montenja, Dekarta, Paskala, Rusoa, Ničea, itd.).¹¹ Onfre tvrdi da je stanovište koje insistira na striktnom odvajanju života filozofa od njegovih ili njenih ideja vještačko i kontraproaktivno. Drugim riječima, iako se ne može smatrati da se nečiji filozofski opus sastoji samo iz serije pokušaja samoopravdanja (kao što misli Derida), ipak se, po Onfreu, taj opus može uzeti kao pokušaj da se sopstveni, kao i život drugih, učini vrijednijim življenja.¹²

To je, dakle, ono što Onfre vidi kao glavni zadatak filozofije: da omogući stvaranje intelektualnih resursa koji su usmjereni na izgradnju dobrog života tj. načina života koji Onfre na jednom drugom mjestu naziva konstrukcija „lijepih individualnosti“. ¹³ U jednu ruku, Onfre u ovome slijedi dobro poznati moto Šamforta (Shamforte): „Uživaj i pružaj uživanje, bez nanošenje povrede sebi ili drugom, to je sav moral“. ¹⁴

Kao što ćemo vidjeti u nastavku, za Onfrea, sva etika je konkretna i tijesno vezana za uživanje. To je ono što ga približava tradiciji utilitarnog pragmatizma koju su formulisali britanski mislioci Džeremi Bentam (Jeremy Bentam) i Džon Stjuart Mil (John Stuart Mill). Međutim, Onfre je kritičan i prema onome što naziva lagodni hedonizam statusa quo tj. potrošački hedonizam i to njegove ideje drži u orbiti kritike savremenog kapitalističkog društva. Čak se mogu registrovati i jasne i duboke veze sa Herbertom Markuzeom, još jednim pobunjeničkim hedonistom (o čijim sam idejama držao predavanja i napisao knjižicu 2011. godine). Ipak, Onfre odbija ideju potpune utemeljenosti Marksovih ideja i blizak je Spinozinoj tvrdnji da istina postaje istinita samo u odnosu sa racionalnim planom aktivnosti. Svaka teorija, da bi uopšte imala smisla, mora biti posvećena životnim pitanjima i vezana za konkretne životne prakse. Stoga, Onfre vidi svaku metafiziku kao pokušaj oligarhijske elite da održi ideološku (konceptualnu) vlast nad demokratskom većinom. Nije onda čudno što on odbacuje Platona sa njegovom Akademijom, a radosno prihvaća Epikura sa njegovim Vrtom otvorenim za sve.

¹¹ Onfray, *Moć postojanja*, 64, ft. 1.

¹² Onfray, *Moć postojanja*, 68.

¹³ Michel Onfray, *Le souci de plaisirs. Construction d'une érotique solaire* (Paris: Flammarion, 2008), 213-216, 224-225. Svi prevodi sa francuskog su moji sopstveni.

¹⁴ Onfray, *Moć postojanja*, 79.

Etika jednog hedoniste

U svom prijedlogu hedonističke etike, Onfre elaborira nekoliko ničeovskih elemenata koji se mogu uzeti za temeljne tačke oslonca.¹⁵ Po mom mišljenju, najvažniji od ovih elemenata je predstavljen Ničeovom kritikom asketskog ideala kao jedne od ključnih vrijednosti cjelokupne zapadne judeo-hrišćanske civilizacije. Takođe je važna Ničeova kritika institucija države i porodice, kao i njegova kritika kapitalističkog pristupa proizvodnji i razmjeni. Imajući ovo u vidu, kod Onfrea se može primijetiti jedna vrsta isprepletanosti Ničea i Marksa, pa će biti značajno detaljno obrazložiti i ovaj „crveni“ konac hedonističke politike.¹⁶

Onfre daje vrlo jednostavan odgovor na pitanje o cilju hedonizma. Hedonizam, tvrdi on, želi „zemaljsku sreću, ovdje i sada“.¹⁷ Zbog takvog pristupa, hedonizam dolazi u sukob sa duhovnom i institucionalnom moći koja je kroz mnoga stoljeća oblikovala zapadnu civilizaciju, a sada, početkom 21. vijeka, doživljava pravu renesansu. Naravno, radi se o organizovanoj monoteističkoj religiji. Sa svojim rajem i paklom na onom svijetu, sa svojim razumijevanjem bola, patnje i smrti kao privilegovanih momenata individualne egzistencije, sa svojim odbacivanjem tijela i zemaljskih uživanja, organizovana religija je u hiljadugodišnjem periodu izgrađivala svijet po anti-hedonističkim principima. Sve tri dominantne zapadne religije – judaizam, hrišćanstvo i islam – dijele ovaj, jedan te isti anti-hedonistički projekat. Nije teško primjetiti da je u ovom periodu i sama tradicionalna filozofija, od Platona preko Hegela do Hajdegera, pomagala religiji da održi prevlast nad umovima i tijelima građana i građanki.

Početak svijeta Ideja je značio kraj ideje uživanja u sadašnjem momentu. Tijelo je, po Platonu, samo „zatvorska ćelija“ za vječnu dušu, tako da briga za dušu mora predstavljati najvišu dužnost ljudskog života. Zašto je Zapad morao čekati dvije hiljade godina da bi Platon dobio dobro argumentovan odgovor od strane Mišela Fukoa [Michel Foucault] da je duša tj. ideološka i religijska konstrukcija tog pojma u stvari „zatvorska ćelija“ tijela? Onfre insistira da upravo hedonistička filozofija mora demistifikovati

¹⁵ Onfre, *Moć postojanja*, 211.

¹⁶ Za Onfrea, ovo je najznačajnija tvrdnja grupe teoretičara koju on naziva „ničeovski ljevičari“.

¹⁷ Onfre, *Moć postojanja*, 58.

pojam duše u cilju oslobođanja tijela iz zatvora monoteizma.¹⁸ Na koji način se ovo može uraditi? Kroz razotkrivanje društveno potisnutih kapaciteta/moći tijela.

Tako, na primjer, u svojoj diskusiji o etici, Onfre apostrofira takozvani tjelesni razum. S druge strane, filozofija je tradicionalno povezivala razum sa apstraktnom mišlju i logičkim procedurama koje kao da „lebde“ iznad biologije tijela. Inkarnirana kao idealizam, ona je uvijek potcijenjivala važnost čula u funkcionisanju razuma. Kao odgovor na ovo, važno je podsjetiti da je još sredinom 50tih godina prošlog vijeka, u svojoj knjizi *Eros i civilizacija*, Herbert Markuze uveo koncept libidinalne racionalnosti. Za Markuzea, libidinalna racionalnost je značila sintezu razuma i čula koja štiti istinitost čulnih saznanja.¹⁹ U toj knjizi, Markuze je istakao moć Erosa da pomiri potrebe individue i zajednice u kojoj živi i tako doprinese poboljšanju kvaliteta života. Markuze je vjerovao da je pomirenje razuma i čula neophodno u procesu izgradnje „estetičke svijesti“, koja bi igrala ulogu unutrašnje (psihološke) barijere za učešće u svim aktivnostima koje smanjuju pojedinačno i kolektivno uživanje.

I, zbilja, Šamforova izjava koju sam citirao, a u kojoj Onfre vidi hedonistički imperativ, govori potpuno istu stvar. To znači da moralnost bilo kojeg čina ili aktivnosti zavisi od konkretne situacije i od toga da li može donijeti manje ili više uživanja onima koju su uključeni. Ono što povećava uživanje svih se uzima kao dobro. Ono što je prepreka uživanju je loše (zlo). Nema, dakle, platonovskog Dobra ili Zla (sa velikim slovom). Metafizika, ako uopšte treba da postoji, mora biti vezana za svakodnevni život.²⁰

Jasno je, međutim, da će kritičari ovakvog načina razmišljanja odmah istaknuti argument da je ovo što je rečeno narcizam ili egocentričnost. Oni će tvrditi da je onaj koji uživa egoista prve klase. Ali, da li je na primjer Šamfort govorio o egoizmu? On je nedvosmisleno rekao da nikome nije dozvoljeno da povrijedi sebe ili drugoga u potrazi za uživanjem. Dakle, egoizam koji parazitira na sopstvenoj grandioznosti i omalovažavanju drugih je isključen već od samog početka iz ove koncepcije. To ponavlja i Onfre, insistirajući

¹⁸ Ovo je jedna od glavnih teza jedine Onfreove knjige koja je do sada prevedena na engleski jezik. Michel Onfray, *Atheist Manifesto: The Case against Christianity, Judaism and Islam*. Trans. Jeremy Leggatt (New York: Arcade Publishing, 2007). Ova knjiga je izazvala žestoke polemike širom SAD-a. Prevedena je i u Srbiji od strane Dane Milošević, *Ateološka rasprava. Fizika metafizike* (Beograd: Rad, 2005).

¹⁹ Herbert Marcuse, *Eros and Civilization: A Philosophical Inquiry into Freud* (Boston: Beacon Press, 1955), 227. Ovu Markuzeovu knjigu sam detaljno analizirao na predavanjima u CGO 2011. godine, koja su kasnije objavljena u knjižici *Markuze u Podgorici*.

²⁰ Onfre, *Moć postojanja*, 113.

da je neophodna komponenta autentičnog hedonizma briga za drugog.²¹ Ukoliko postoje uživanje jednog, a nezadovoljstvo ili patnja drugog, to nije hedonizam, nego sadizam.

I upravo je ovu vrstu sadizma Onfre pronašao u takozvanom hrišćanskom moralu. To je zbog toga što je odnos prema drugom (prema drugoj osobi) u hrišćanstvu instrumentalizovan i služi samo kao podrška odnosu prema božanstvu (Bogu). Primarni odnos je dakle između pojedinca i Boga. Druga osoba postoji samo kao sredstvo pokazivanja ljubavi prema Bogu.²² Pitanje koje se onda postavlja je da li (hrišćanski) odnos prema drugoj osobi ikada može postati etički, ako je drugi sveden na ontološki inferioran status, na status sredstva, alatke. Po Onfreu, upravo se u ovom smislu može govoriti o ograničenju hrišćanske, ali i svih drugih monoteističkih etika, koje insistiraju na prisutnosti Trećeg u odnosima između dva ljudska bića.²³

Onfre zato zagovara promišljanje posthrišćanske, ateističke etike koja bi se bazirala na principu imanentnosti tj. stavu da je sve što postoji neposredno dostupno našim čulima i da nema „esencija“ koje transcendiraju datost. U tom kontekstu, važna inovacija koju predlaže Onfre je ideja etičkih, koncentričnih krugova. Ovi „etički krugovi“ imaju individualno *ja* u centru, a ostala *ja* su pozicionirana u krugovima oko njega.²⁴ Što je bliži odnos između individualnog *ja* i nekog drugog *ja*, što više uzajamnog uživanja dijele, to je krug tog drugog bliži centru. Zbog toga što je taj odnos često vrlo promjenjiv, ova etička struktura je dinamična i fleksibilna. Tako, na primjer, ako odnos između *ja* i drugog ne donosi uživanje, nego je prožet bolom i patnjom, onda se taj drugi gura u orbitu što dalje od centra. Prema drevnom receptu Epikura, nezadovoljstvo i bol treba odbaciti, a ako je to nemoguće, onda ih barem izbjegavati što je moguće više. Dalje, ako uživanje u sadašnjici znači bol u budućnosti, onda i to uživanje treba odbaciti. U ovom slučaju, Onfre je saglasan sa Epikurom, a protiv druge poznate orijentacije antičkih filozofa-hedonista, kireneika (o kojima inače ima visoko mišljenje i čije je fragmente sakupio i priredio kao knjigu).²⁵ Naime, kireneici su tvrdili da budućnost ne postoji, pa onda nema nikakvog razloga zašto se ne bi uživalo u svakom trenutku bez obzira na posljedice. Vjerovali su da sam *ja* koji uživam danas drugačiji od onog *ja* koji će patiti sutra i da stoga nema razloga za suzdržavanje.

²¹ Onfre, *Moć postojanja*, 112.

²² Onfre, *Moć postojanja*, 108.

²³ Međutim, treba imati na umu da pominjanje „Trećeg“ u ovom kontekstu nema nikakve veze sa pozicijom „Trećeg“ u psihoanalitičkoj tj. lakanovskoj teoriji subjektivnosti.

²⁴ Onfre, *Moć postojanja*, 110.

²⁵ Michel Onfray, *L'invention du plaisir: Fragments cyrénaïques* (Paris:LGF, 2002).

Ipak, važno je imati na umu da ovo „konstantno računanje“ zadovoljstava i nezadovoljstava izgleda vrlo slično kapitalističkoj logici trke za profitom. Upravo je to bila jedna od glavnih kritika hedonizma koje je iznio Markuze u svom eseju o hedonizmu i marksizmu 1938. godine.²⁶ Da li, međutim, smirenost mudraca znači da on zatvara oči pred nepravdom koja je svuda oko njega? Onfre odbija da to prihvati i oštro kritikuje potrošački (konzumeristički) hedonizam zbog toga što ovakav tip hedonizma ne uzima u obzir autentične potrebe pojedinaca za solidarnošću i uzajamnom brigom.²⁷ Onfreove antiestablišment ideje su još jasnije artikulirane kroz njegov prijedlog nove erotike, novog pristupa seksualnim odnosima koji on naziva „solarna erotika“.

²⁶ Herbert Marcuse, „Hedonism“ in *Negations: Essays in Critical Theory*, trans. Jeremy Shapiro (London: Penguin Books, 1968), 126-127. Interesantno je da je Markuze pisao o hedonizmu samo godinu dana prije najvećeg mogućeg antihedonističkog dešavanja – početka Drugog svjetskog rata. Možda je upravo nemoć postojećih globalnih političkih alternativa uslovlila njegov izbor. Slična je, vjerujem, i motivacija Onfrea, pa i moja.

²⁷ Onfray, *Moć postojanja*, 112.

Solarna erotika

Onfre je naziva solarna da bi istakao njenu razliku od „lunarne“, noćne, izmučene i suštinski nihilističke erotike monoteizama, posebno hrišćanstva. Pored poglavlja u *Moći postojanja*, Onfre je solarnoj erotici posvetio čitavu knjigu.²⁸ U ovoj knjizi, Onfre detaljno elaborira genealogiju i solarnog i noćnog, mračnog (nokturalnog) erosa. Porijeklo solarnog erosa Onfre pronalazi u artifaktima indijske kulture, posebno u materijalnoj baštini dinastije Šandela (Chandella) iz IX do XII vijeka. Takav je, na primjer, arhitektonski kompleks Kajuraho (Khajuraho) u kojem se na fasadama mnogih zgrada još uvijek mogu vidjeti nacrtane scene erotske prirode.²⁹ Onfre špekuliše da su mjesta kao Kajuraho služila kao univerziteti tantričke ljubavi, gdje su seksualne prakse bile smatrane kao put prema božanstvu. U stvari, moguće je da su ove prakse bile smišljene da ojačaju vezu između božanskog i životinjskog u čovjeku. Na ovaj način, tijelo i kapaciteti čula su bili afirmisani i bilo im je dato značajno mjesto u individualnoj egzistenciji. Takođe, važno je istaći da tjelesne želje i potrebe nijesu ni u kojem slučaju bile stavljene u negativan odnosa sa moralom. Zbog toga Onfre tvrdi da nema sumnje da su srednjevjekovni Indijci vodili srećnije živote od savremenih zapadnjaka, ma koliko Zapad pretendovao na najveći stepen seksualne emancipacije.

To je zbog toga što se zapadna civilizacija razvijala po obrascu koji je uspostavilo hrišćanstvo. Hrišćanstvo je po Ničevim riječima „otrovalo eros“³⁰ i ponudilo asketski ideal kao zamjenu. Mržnja prema tijelu se može pronaći u svim najvažnijim hrišćanskim pojmovima – prvobitnom grijehu, bezgrešnom začecu, mučeništvu Isusa i vječnosti duše. U svima njima, kako pokazuje Onfreova studija mračnog erosa, tijelo je posmatrano ili kao nevažni kontejner ili kao mjesto bola i patnje.³¹ Hrišćanin prihvata zemaljsku patnju u zamjenu za obećanje (bestjelesnog) uživanja u raju. Seksualnost je minimizirana i dozvoljena samo u okviru monogamne zajednice u svrhu prokreacije. Mnoge hrišćanske crkve osuđuje seks izvan braka i u današnje vrijeme. Za njih, uživanje ovdje i sada ostaje anatema. Ovakav stav Onfre vidi

²⁸ Michel Onfray, *Le souci des plaisirs. Construction d'une érotique solaire* (Paris: Flammarion, 2008).

²⁹ Onfray, *Le souci des plaisirs*, 174-187.

³⁰ Onfray, *Le souci des plaisirs*, 9.

³¹ Onfray, *Le souci des plaisirs*, 45-65. Onfre tvrdi i da su dva mislioca koja mnogi savremeni teoretičari smatraju seksualnim oslobodiocima, Markiz de Sad i Žorž Bataj [George Bataille], u svojim djelima samo nastavili hrišćansku tradiciju u obrnutom smjeru. Naime, i Sad i Bataj jasno desanktifikuju hrišćanski simbolizam, ali ne istupaju iz njegove pojmovne orbite, 121-159. Jer, na primjer, što znači profanacija hrišćanskog rituala nekome ko nije hrišćanin? Dakle, za hrišćansku tezu, oni prilažu anti-tezu, ali ne i hegelijansko prevazilaženje [*Aufhebung*] kojem teži Onfre.

kao ozbiljnu barijeru punom razvoju ljudskih kapaciteta i stoga osmišljava posthrišćansku ateističku orijentaciju.

Uzto, Onfre povezuje ponižavanje tjelesnog i potiskivanje seksualnosti sa ekstremnom mizoginijom koja je prisutna u hrišćanskoj Bibliji, kao i u administraciji crkve.³² Hrišćanima se slobodna, emancipovana žena, svjesna svojih prava i svojih želja, čini opasna po poredak koji su uspostavili, pa su zbog toga izumili razne načine da je kontrolišu i dominiraju. Na primjer, hrišćani krive žene za „grešnu“ prirodu ljudske reprodukcije. Da nema žena, muškarci bi bili anđeli tvrdili su sv. Pavle, sv. Augustin i čitav niz crkvenih „otaca“ u jednom glasu: duše muškaraca bi zauvijek bile čiste. Onfre tvrdi da su se takvi mizogeni pogledi vremenom transformisali u cijelu ideologiju, ideologiju patrijarhalne porodice, u kojoj otac-muž ima status poluboga, a žena i djeca (a posebno žena) status onih koji služe. Jasno je da porodica koncipirana na ovaj način ne može biti prostor za sreću i uživanje tj. za hedonističke poduhvate. Ili, možda treba pitati Madam Bovari?

Dakle, slijedeći stope Marksa i Engelsa i njihovog *Manifesta komunističke partije*, Onfre odbacuje validnost jedne od najstamenijih institucija zapadne civilizacije – patrijarhalne porodice. On vidi ovaj tip porodice kao mjesto na kojem se razigrava „teški eros“ – eros koji služi gospodarima, reprodukciji, rutini, dosadi, zavisnostima, porocima i svađama. Taj eros je artikulacija logike „ništa, sve, ništa“, jednog simulakruma ljubavi koji se tako lako pretvori u svoju suprotnost.³³ Nasuprot ove logike, Onfre postavlja logiku „laganog erosa“, logiku „ništa, malo, više, mnogo“ u kojoj nema fiksiranosti i moranja, nego je sve stvar zajedničkih zadovoljstava, racionalnih odluka i, što je najvažnije, individualne autonomije. Nema ni gospodara ni robova, ukoliko nije donešena zajednička odluka da ih bude. Kao i na drugim mjestima u svojim knjigama, Onfre i ovdje insistira na važnosti kodifikovanog dogovora (ugovora), ali onakvog koji dozvoljava maksimalnu fleksibilnost. Takav ugovor, naravno, nije jednostavno osmisliti, ali Onfre vjeruje da dvoje (ili više) odraslih osoba koje su posvećene hedonističkom načinu života relativno brzo mogu doći do saglasja.

Pitanje, međutim, koje Onfre ostavlja otvorenim, je da li se ovdje previše povjerenja polaže u racionalno donošenje odluka, a premalo u postojanje nesvjesnih faktora koji utiču na ponašanje, a koji su izvan svjesne kontrole? Na primjer, što da se radi sa onima koje prisila individualnih, nesvjesnih fiksacija dovodi do toga da uživaju u nanošenju bola drugima? Jedina strategija koju za ovakve slučajeve savjetuje Onfre je izbjegavanje.

³² Onfray, *Le souci des plaisirs*, 96-97; Onfray, *Ateološka rasprava*, 138-144.

³³ Onfray, *Moć postojanja*, 126-128.

Ali, što ako se takve osobe ne mogu prepoznati „na vrijeme“?³⁴

I što da se radi sa rađanjem i vaspitavanjem djece? Da li djeca utiču negativno na potragu za „laganim erosom“, ako se uzmu u obzir stresovi njihovog rasta i razvoja? Da li su neudata i neoženjena osoba idealni prototipi za hedonistički životni stil? To su pitanja na koja Onfre ne nudi direktne odgovore, ali se, takođe, može reći da postoji prostor za djecu u njegovom razumijevanju hedonizma. Naime, Onfre tvrdi da odluka o donošenju novog života na svijet mora biti ozbiljna i potkrijepljena znanjem i sposobnošću. Samo one osobe koje djeci mogu pružiti autentičnu brigu i ljubav su etički opravdane da ih imaju. Svi ostali – a može li to biti većina zapadne civilizacije? – kvalitetnije će živjeti bez njih. Jer, ako su djeca rođena u sadašnjem, neslobodnom kontekstu (gdje su njihove životne šanse svedene na finansijsku (ne)moć njihovih roditelja), onda će im egzistencija nesumnjivo biti tragična.³⁵

Uporedo sa klasičnim tekstovima indijske srednjevjekovne kulture, kao što je na primjer Vatsajanina *Kama sutra*, Onfre pronalazi intelektualnu inspiraciju za solarnu erotiku i u opusu francuskog filozofa sa početka XIX vijeka, Čarlsa Furijea (Charles Fourier). Furije je u svojoj knjizi *Le nouveau monde amoureux* (Novi svijet ljubavi) koja je objavljena 1817. godine napravio jednu vrstu skeča mikrodrustva u kojemu su sve ljubavne kombinacije za koje postoji uzajamna saglasnost dopuštene i gdje su seksualnost i moral potpuno razdvojeni.³⁶ Furijeov cilj bio je da se konačno ukloni tzv. dvostruki standard u seksualnim odnosima i da se uspostavi seksualna jednakost između polova (što je takođe ključan zahtjev i u *Kama sutri*, između ostalog). Iako je nešto kasnije Furijeov opus smatran od Marksa i Engelsa „utopističkim“, pa je to bio osnov da ga omalovažavaju i ismijavaju, Onfre misli da Furije nudi autentičan model za društvenu emancipaciju seksualnosti koji odgovara potrebama savremene hedonističke zajednice. Onfre, dakle, u radovima Marksa i Engelsa pronalazi ne tako slab eho hrišćanskog asketskog morala koji je, mora se priznati, više izražen u njihovim kasnijim radovima.

³⁴ Onfray, *Moć postojanja*, 107.

³⁵ Onfray, *Moć postojanja*, 130-131.

³⁶ Onfray, *Moć postojanja*, 136-137; Onfray, *Le souci des plaisirs*, 243-244.

Kinička estetika i prometejska etika

Razmatram navedena dva poglavlja Onfreovog *Manifesta* zajedno, jer ideje koje su predstavljene u njima još uvijek, po mom mišljenju, nijesu dobile svoju konačnu razradu. U poglavlju o kiničkoj estetici, vrlo brzo postaje upadljivo da Onfre nije zadovoljan stanjem savremene umjetnosti. Međutim, ostaje nejasno kakve alternative on predlaže tj. što bi to značilo biti hedonista u kontekstu savremene umjetnosti. Kada, na primjer, Onfre tvrdi da se mnogi savremeni umjetnički radovi doimaju kao izražavanje lične patologije datog umjetnika, onda mi se čini da sa ovakvim stavom i on sam prelazi u redove konzervativnih hrišćanskih tradicionalista, u grupu protiv koje je usmjerio svoje knjige.³⁷ Jer, upravo kritičari ove ideološke provenijencije najviše insistiraju na tome da sada bilo što prolazi kao umjetnost, da nema nikakvih standarda, da se bilo ko može prozvati umjetnikom, a kao primjer najčešće uzimaju znamenitu *Fontanu* Mišela Dišampa (Marcel Duchamp).

Ali, to što se danas „svako“ može prozvati umjetnikom možda nije znak društvene degradacije, nego naprotiv bujanja kreativne individualnosti. Savremena umjetnost, po mom mišljenju, želi da probije granice nametnute od strane statusa quo koji se očitava u moći dominantnih kulturnih elita da kontrolišu estetski razvoj i ukus velike većine stanovništva. Čini mi se da činjenicu da je sve manje ljudi spremno da čuti o pitanjima estetike tj. da je spremno da „radi svoje stvari“ treba proslavljati, a ne osuđivati. I to, naravno, sve dok umjetnici ostaju izvan kruga rapidne komercijalizacije i banalizacije svojih djela, sa čime se slaže i Onfre. Jasno je, međutim, da će kapitalizam pronaći način da napravi profit čak i iz napora svojih antagonista, što su Marks i Engels pokazali još u svom *Manifestu komunističke partije*. Svi smo, na primjer, svjedoci majica i bedževa sa likom Če Gevare. Zbog toga smatram da emancipovana (oslobađajuća) umjetnost mora uraditi sve što je u njenoj moći da razotkrije nepravde koje su ugrađene u postojeći sistem moći i biti spremna, da čak i u nedostatku političke organizacije ili podrške, stvori prostor za stvaranje novih vrijednosti.

U tom kontekstu, Onfre navodi primjer Diogenove estetike čiji su performansi, kao na primjer traženje lampom Čovjeka u sred bijela dana, bili ironična provokacija tadašnjih dominantnih vrijednosti tj. platonizma sa svojim insistiranjem na supremaciji svijeta Ideja nasuprot (empirijskom)

³⁷ Onfray, *Moć postojanja*, 152.

svijetu ovdje i sada.³⁸ Stoga i naslov poglavlja – kinička estetika. Međutim, čak iako se složim da zbilja postoji slobodarska dimenzija Diogenovog uličnog teatra, može li postojati (kiničko) slikarstvo, skulptura, muzika, novi mediji, itd? Na koji način i kroz kakvu formu bi oni mogli promovisati slobodniji svijet? Kako bi mogli da motivišu i daju podstrek hedonističkoj svijesti? Može li se ovo uraditi ako se potpuno usmjerimo samo na ovdje i sada, bez ikakve transcendencije? Sumnjam u to, a Onfre ova pitanja ostavlja bez odgovora. Drugačiji je, na primjer, pristup Markuzea koji je ustanovio više-manje koherentnu estetiku oslobođenja i koji nije spreman da, kao Onfre, omalovaži značaj forme.³⁹ Zbilja, forma umjetničkog djela možda jeste upravo ono što može da pokaže snagu i sposobnost da odoli pritiscima statusa quo koje su nametnute njegovoj sadržini. Uostalom, šokirajuća/oslobađajuća vrijednost Diogenovih aktivnosti je sadržana u njihovoj formi isto toliko koliko i u njihovoj sadržini.

Kada je u pitanju oblast bioetike, Onfre slavi ogromni potencijal koji je otvoren razvojem savremene genetike. On predviđa mogućnost da se kroz razvoj genetike prevaziđe ono ničeovsko „ljudsko, previše ljudsko“ u ljudskoj prirodi, što znači, bolesti, fizičke slabosti, urođene neuravnoteženosti i neravnopravnosti, itd. Onfre želi da pojam „eugenike“ (*eugenics*) oslobodi fašističkih i rasističkih konotacija tako što predlaže oslobodilačku eugeniku koja bi kao svoje temelje imala povećanje kvaliteta života svih ljudskih bića. I tim povodom, predlaže ono što mu se čini da su jednostavni kriterijumi: bolje zdravlje nego bolest, vitalnost nego slabost, punoća nego nedostatak, normalnost nego abnormalnost.⁴⁰ Ali, kao što se odmah može primjetiti, samim tim činom odlučivanja, Onfre se zapliće u (platonovsku) mrežu koju je želio da izbjegne. Naime, ko je taj ko će odrediti što je što, što je zdravo, a što bolesno, što normalno, a što abnormalno. Onom koji sebe smatra normalnim/zdravim/vitalnim sve što odstupa od toga čini se abnormalnim/bolesnim/slabim. A takva „nedorečenost“ može vrlo lako degradirati u tiraniju većine i/ili sile i razaranju individualnosti, upravo onoga što je Onfre želio da zaštititi.

Uz to, Onfre nije dovoljno decidan u svom stavu oko sve veće upotrebe farmakoloških sredstava u svakodnevnom životu. Iako na jednom mjestu upućuje kritike na sve veću dostupnost i upotrebu antidepresiva, kao što je na primjer prozak, na drugom mjesto Onfre na sav glas hvali vijagru.⁴¹ A to otvara važno pitanje na koje Onfre ne daje odgovor. Što ako

³⁸ Onfray, *Moć postojanja*, 162.

³⁹ Herbert Marcuse, *The Aesthetic Dimension: Towards a Critique of Marxist Aesthetic* (London: Macmillan, 1979).

⁴⁰ Onfray, *Moć postojanja*, 182-183.

⁴¹ Onfray, *Moć postojanja*, 185.

naša sreća zavisi od stvari koje samo privremeno prikrivaju ili maskiraju naše nesposobnosti i nedostatke? Što ako, zbog toga, postanemo robovi ovim stvarima? Što će nas u tom slučaju motivisati da postignemo suštinske promjene? Na primjer, u slučaju seksualne impotencije, ako imamo izbor između uzimanja vijagre ili odlaska na psihoterapiju koja može doseći (i riješiti) korjene naše nesigurnosti, što bi Onfre savjetovao? Uzimanje vijagre je mnogo lakše i jednostavnije, ali da li zbilja takav izbor nad dubinskom psihoterapijom ijedan autentično filozofski sistem može opravdati? Po mom mišljenju, posebno emancipatorska hedonistička filozofija ne smije podržati takav stav, imajući u vidu kakvi stereotipi o hedonizmu preovladavaju u javnosti. Cilj hedonizma je uživanje, a ne lijenost. Kako bilo ko može zbilja osjetiti užitak znajući da je njegova ili njena sreća plod zavisnosti? Mislim da emancipatorski hedonizam mora ujediniti znanje i sreću, inače će propasti u svojoj misiji protiv statusa quo, razotkrivajući svoj nedostatak autentične pobunjenosti.

Politička filozofija hedonizma

Posljednje poglavlje Onfreovog *Manifesta* se bavi njegovim teorijskim intervencijama u polju savremene politike sa ciljem da odgovori na pitanje kakvi su to politički stavovi kompatibilni sa hedonističkim moralom. Ovo poglavlje predstavlja vrlo kondenzovani sažetak njegove ranije knjige o političkoj filozofiji, *Politika pobunjenika: Traktat o otporu i neposlušnosti*, objavljenoj 1997. godine.⁴² Smatrajući da upravo ova knjiga predstavlja najkompletniju prezentaciju Onfreovih političkih stavova, namjeravam da u nastavku analiziram njene ključne ideje.

Sama knjiga je podijeljena na četiri dijela, od kojih svaki ima naslov koji podvlači Onfreovu namjeru da osmisli revolucionarnu teoriju za XXI vijek. Prvi dio je naslovljen: „O stvarnom: Argument za ljudsku rasu“. U ovom dijelu, Onfre afirmiše i opravdava tezu da je jedina identifikacija koju je danas vrijedno zastupati identifikacija sa ljudskom rasom izvan tj. s one strane svih nacionalnih ili rasnih razlika. Drugi dio knjige je naslovljen: „O idealnom: Ljuti genije revolucije“. U njemu se Onfre bavi ponovnim „očaravanjem“ svijeta i „mistikom ljevice“ koju on smatra neophodnom komponentom novog revolucionarnog duha. Treći dio je naslovljen: „Sredstva: Pojedinci postaju revolucionarni“ i u njemu Onfre razrađuje odnose između pojedinca i moći (*pouvoir*). Četvrti dio nosi naslov: „Snage: Proslava suzavca“ i njegova tema je važnost umjetnosti i konkretne političke akcije. Knjiga se završava sa Onfreovim (izmišljenim) pismom Ogistu Blankiju (August Blanqui), najpoznatijem francuskom pobunjeniku XIX vijeka, pod naslovom „Četrdeset-tri kamelije za Blankija“, po jedna kamelija za svaku godinu koju je Blanki proveo u zatvoru, ostajući vjeran svojim revolucionarnim idealima.

Međutim, iako Onfre hvali Blankijevu čvrstinu karaktera i nepokolebljivost, on nedovoljno jasno pokazuje povezanost svega toga sa hedonizmom. U stvari, jedna od glavnih slabosti cijele knjige je to što se hedonistička orijentacija doima kao strano tijelo, kao nešto dodato nakon koncipiranja glavnih argumenata. Čini se kao da Onfre nije duboko proniknuo u povezanost između hedonizma i političkog angažmana. Mnogo

⁴² Michel Onfray, *Politique du rebelle: Traité de résistance et d'insoumission* (Paris: Grasset, 1997).

puta, a za to postoji bezbroj dokaza u knjizi, Onfre predstavlja anarhizam kao legitimnu zamjenu (substituciju) za hedonizam. Zbog toga mislim da će biti vrlo korisno uporediti argumente iz ove knjige sa posljednjim poglavljem *Hedonističkog Manifesta* (koji predstavlja sažetak Onfreove političke filozofije) i utvrditi da li je Onfre promijenio određene svoje političke stavove tokom vremenskog perioda koji razdvaja ove dvije publikacije.

Onfre počinje svoju turneju kroz polje političke teorije navodeći teoretičare koji su na njega ostavili naj snažniji utisak i doprinijeli oblikovanju njegove sopstvene misli. Svi ti teoretičari, što se i letimičnim pogledom može primijetiti, pripadaju anarhističkom trendu evropske misli: Štirner (Stirner), Bakunjin (Bakunin), Kropotkin, Prudon (Proudhon). U stvari, ključno pitanje koje motiviše Onfrea je što znači biti anarhista na kraju milenijuma (poslije dva svjetska rata, Holokausta, maja 1968. i permanentnih kriza kapitalističkog sistema)?⁴³ Upravo, kao odgovor na ovo pitanje, Onfre formuliše svoju bazičnu tezu – koju, po mom mišljenju, u ovoj knjizi ne argumentuju dovoljno ubjedljivo – „hedonizam za etiku je isto što i anarhizam za politiku“.⁴⁴ Ova konceptualna analogija ujedno predstavlja inspiraciju i za cijelu knjigu, ali ni na jednom mjestu Onfre detaljno ne obrazlaže zašto je potrebno uzeti anarhizam kao hedonizam u političkoj sferi. Ono što Onfre uspijeva da uradi u prvom dijelu knjige je da ukaže na relevantnost anarhističkog poimanja pojedinca.

Da bi odbranio svoju tezu da „individualizam nije egoizam“, Onfre uzima kao početnu tačku za razumijevanje postojeće političke konfiguracije, knjigu Roberta Antelma (Robert Antelme) o Holokaustu.⁴⁵ U ovoj knjizi, Antelm govori o svom iskustvu iz nacističkih logora smrti, tvrdeći da jedina ideološka identifikacija koja ne vodi, u krajnjoj liniji, do genocidne politike je identifikacija sa cijelom ljudskom rasom. Takva identifikacija, prije svega, zahtjeva posvećenost poštovanju jednakih prava za sve ljude, ko god da je u pitanju. Na jednom mjestu, Antelm čak pravi direktnu analogiju i poredi život u logoru i život u svijetu kapitalističke eksploatacije. On odbija da prihvati bilo koju ideološku konstrukciju (naciju, klasu, rasu, itd.) i zastupa ideju autonomije svakog pojedinca, objedinjenog sa drugima kroz pripadnost ljudskom rodu. To znači da ili svi imamo zagarantovano ispunjenje bazičnih potreba ili živimo u logorima, mada većini – usljed manipulacija elita – ne izgleda tako.

Onfre se pridružuje Antelmovim stavovima (koji su, nažalost, bili

⁴³ Onfray, *Politique du rebelle*, 10.

⁴⁴ Onfray, *Politique du rebelle*, 10-11.

⁴⁵ Robert Antelme, *The Human Race*. Trans. Jeffrey Haight and Annie Mahler (New York: Marlboro Press, 1998).

nadjačani retorikom Hladnog rata koji je u vrijeme objavljivanja Antelmove knjige vitlao nad sudbinom čovječanstva) i artikuliše ideju da savremena demokratska politika, bilo da je neoliberalna, bilo da je socijaldemokratska, teži da od pojedinaca stvori poslušne subjekte. Više ili manje direktno, ona nameće hijerarhije i podijele koje omogućavaju jednoj grupi da se osjeća superiornom nad svim drugim i nezavisno od toga da li se radi o bankarima Volstrita ili o partijskim kadrovima, jedan te isti poredak gospodara i robova, koji je doživio svoju najsuroviju artikulaciju u nacističkim logorima, je još uvijek sa nama. Onfre tvrdi da je (neo)liberalni kapitalizam sa svojom egocentričnom potrošačkom ideologijom otišao moguće čak i jedan korak dalje od nacističke policijske države. Naime, dok su nacisti probojavali, mučili i ubijali tijela svojih žrtava, potrošački kapitalizam je usmjeren na lomljenje i tijela i duša.⁴⁶ Novac i stvari koje novac može kupiti postaju jedini smisao života. Čak su i elementarne potrebe pervertirane ovim sistemom, pa postoje ljudi koji nemaju tekuću vodu, ali imaju mobilni telefon.⁴⁷ Tako se, dakle, nalazimo zarobljenima i opelješanima od strane paklene potrošačke mašine koju opslužuju masovni mediji. Zbog toga ne treba da čudi da hiljade, pa i milioni ljudi, čak i u takozvanim demokratskim društvima, žive u nekoj vrsti pakla. Uzimajući Danteov *Pakao* kao inspiraciju, Onfre je izgradio jednu imaginarnu koncepciju savremenog kapitalističkog pakla zajedno sa njegovim nesretnim stanovnicima. Po mom mišljenju, ta koncepcija predstavlja jedan od najoriginalnijih dijelova cijele knjige.

Postoje, naime, tri kruga u Onfreovoj kartografiji pakla.⁴⁸ Prvi krug je rezervisan za one koje on naziva prokletim. To su svi oni „odbačeni od strane društvene zajednice“ čiji je jedini posjed njihovo sopstveno tijelo i koji imaju poteškoća u zadovoljavanju elementarnih potreba. Skitnice, vagabundi, beskućnici – svi oni su u ovoj grupi. Oni su, kako se čini, primorani da se regradiraju na nivo praistorijskih ljudi, uzimajući u obzir to da su često primorani da vrše i fizičku nuždu na očigled slučajnih prolaznika.⁴⁹ Za tipične konformiste, građane i građanke srednje klase, oni predstavljaju ključne figure u imaginarnim predjelima urbanih opasnosti.

U drugom krugu, nalaze se oni koje je kapitalističko društvo proglasilo „neproduktivnim“ zbog njihovog načina života. Njihova pozicija je donekle bolja nego pozicija onih u prvom krugu, ali su zato podvrgnuti intenzivnijoj dominaciji postojećeg sistema. Onfre ih dijeli u dvije grupe: neproduktivna tijela i neproduktivne sile. U prvu grupu, on uključuje sve

⁴⁶ Onfray, *Politique du rebelle*, 55, 58-59.

⁴⁷ Treba pogledati, na primjer, film „*Milioner iz blata*“ [*Slum Dog Millionaire*].

⁴⁸ Onfray, *Politique du rebelle*, 337, vidjeti grafikon. Treba imati na umu da se ovdje radi o paklu u „razvijenim demokratijama“, a ne u Trećem svijetu.

⁴⁹ Onfray, *Politique du rebelle*, 68-69.

one čije su aktivnosti u najvećem broju slučajeva ili zabranjene ili verbalno sankcionisane od strane statusa quo: stare, bolesne, duševno poremećene i delikventne. U vezi sa ovim, Onfre se poziva na ideje Mišela Fukoa (Michel Foucault). I, zbilja, Fuko će postati značajna referenca u preostalom dijelu knjige. Ono što razlikuje ovu grupu stanovništva od grupe koju kapitalističko društvo privileguje je nedostatak vrlina statusa quo – mladosti, zdravlja, razuma i (buržuskog) morala.⁵⁰ Zbog toga su i osuđeni da budu „disciplinovani“ i pod kontrolom.

Uz ova neproaktivna tijela, postoje i neproaktivne sile. Onfre u ovom grupu ubraja ilegalne imigrante, političke izbjeglice, primaoca socijalne pomoći i nezapošljene. Oni su predmet neposustajućeg bijesa dvojne „religije“ savremenog kapitalizma, religije rada i potrošnje. Oni su stoga izabrani grijешnici i žrtve na oltaru asketskog ideala.

Posljednji i najširi krug pakla, po Onfreu, uključuje sve one koji prodaju svoj rad da bi preživjeli: to su oni koje je Marks u XIX vijeku nazvao proleterima. Oni su žrtve jednog kapricioznog društvenog sistema (Onfre ga hobsovski zove Levijatan) koji uzima njihovu energiju i vrijeme, a zauzvrat im daje jedva nešto više od onoga koliko im je potrebno za preživljavanje.⁵¹ Do kraja njihovog radnog vijeka, koje, prema najnovijim izmjenama državnih politika, zauzima sve veći i veći dio njihove ukupne životne egzistencije, većina proletera se pretvara u zombije tj. neproaktivna tijela iz drugog kruga pakla. Izvan vulgarnog i plitkog hedonizma potrošačke kulture, oni nikad ne dobiju priliku da osjete autentično uživanje koje se temelji na slobodnom razvoju sopstvenih potencijala. Njima nikad nije dozvoljeno da vide izvan društvenog mehanizma kome služe kao bezimni zupčanici.

Takva je dakle situacije na „terenu“, u svakodnevnom životu velike većine stanovnika „imućnog“ Zapada, i baš zbog toga Onfre i naziva prvi dio svoje knjige – „o stvarnom“. Ali, kao što je Marks to odavno rekao u 11. tezi o Fojerbahu (Feuerbach) – suština je da se ovakvo stanje stvari promijeni tj. da se stvarno (re)konstituiše u skladu sa idealnim. Upravo se „idealnom“ Onfre okreće u drugom dijelu knjige koji nosi naziv – „ljuti genije revolucije“.

U cilju motivisanja progresivnih političkih promjena, Onfre smatra da je neophodan proces koji naziva „ponovno oćaravanje svijeta“. To se čini posebno teško izvodljivim, uzimajući u obzir njegovu teorijsku orijentaciju, na koju je veoma ponosan, dakle, na ateistićki materijalizam. Kako jedan

⁵⁰ Onfray, *Politique du rebelle*, 79.

⁵¹ Onfray, *Politique du rebelle*, 88-91.

ateista može da radi na „očaravanju“ svijeta, kada je upravo ateizam taj koji je doveo do razlaganja „duhovnih“ čari svijeta? Ono o čemu se ovdje radi, ipak, ne znači naseljavanje svijeta novim božanstvima, nego osmišljavanje alternative koja bi mogla da se odupre dehumanizirajućoj i brutalnoj sili kapitalizma (koja je na primjer odlično opisana u *Manifestu komunističke partije*). Međutim, za razliku od autora tog *Manifesta*, Onfre preferira alternativu kapitalizmu koju je u svojim djelima ponudio Prudon.⁵²

Prudon je vjerovao da temeljni princip ekonomije treba da bude služenje ljudskim potrebama i u skladu s tim je razvio ideje o kooperativama, sindikatima, narodnim bankama tj. opšte rečeno o industrijskoj demokratiji.⁵³ Prema Onfreu, još jedna važna razlika između njega i Marksa (kao i Bakunjinina) je bila ta što se Prudon nije zalagao za zabranu privatnog vlasništva.⁵⁴ To je od velikog značaja za Onfreu jer on smatra da se hedonistički ideal ne može ostvariti ako ne postoji privatno vlasništvo. Ipak, Onfre nije jasan po pitanju kakve zapravo tipove privatnog vlasništva, normi, pravila i zakona bi trebalo ohrabrivati da bi se prevazišla najveća boljka kapitalizma, a to je ogromna klasna stratifikacija koju Onfre itekako kritikuje. I to je ono što definitivno slabi Onfreovu argumentaciju protiv kapitalizma. Prosto citiranje Prudonovih stavova nije dovoljno, između ostalog, i zbog toga što je Prudon pisao prije više od 150 godina i koordinate kapitalističke privrede danas su vrlo različite. Dakle, sama ideja „ponovnog očaravanja“ svijeta kroz alternativne ekonomske prakse ostaje nedefinisana.

Druga važna komponenta koja se tiče motivisanja političkih promjena je od strane Onfre označena kao „mistika ljevice“. On tvrdi da je ova „mistika“ vezana za nastojanja ljevice da ukine represivne hijerarhije i ustanovi autentičnu jednakost.⁵⁵ Ljevičari zahtjevaju da svi proizvodi ljudske volje i energije pripadaju onima koji ih proizvode, a ne samovoljnoj oligarhiji koja je došla do vlasti ili silom ili kroz ideološke manipulacije. Ovi principi koji su prvi put promovisani 1789. godine, a ponovnu društvenu afirmaciju doživjeli 1968. godine su u drugoj deceniji XXI vijeka daleko od realizacije, ali Onfre primjećuje snažan uticaj koji oni imaju na javno mnjenje i kolektivnu imaginaciju. Oni artikulišu glas markuzeovskog Erosa

⁵² Treba se naravno prisjetiti da je mladi Marks ismijavao Prudonovu *Filozofiju bijede* tako što je napisao kontra-pamflet *Bijeda filozofije*. Ipak, kao što postaje jasno kada se pročita Prudonovo pismo Marksu od 17. maja 1846. godine, jedan od razloga za Marksovo neprijateljstvo mogla je vrlo lako biti Prudonova kritika njegovog i Engelsovog mladalačkog dogmatizma. Vidjeti korespondenciju između Marksa i Prudona na www.marxists.org.

⁵³ Onfray, *Politique du rebelle*, 129-130.

⁵⁴ Marks se zalagao za zabranu privatnog vlasništva sredstava za proizvodnju dok je bio indiferentan prema posjedovanju ličnih stvari. Ideja da svi aspekti privatnog vlasništva treba da budu zabranjeni je proizašla iz političke prakse u SSSR-u i ima malo dodirnih tačaka za izvornim marksizmom.

⁵⁵ Onfray, *Politique du rebelle*, 135-136, 148.

koji zahtjeva dobar život ovdje i sada, ne pristajući na poslije-životni, nebeski raj koji obećavaju organizovane religije.⁵⁶ Nebo mora doći na zemlju! U tom pogledu, Onfre insistira na vrijednosti individualnog razvoja i autonomije, što je jedna od osnova ljevičarskog anti-autoritarizma. On predlaže interesantnu analogiju koja vezuje figuru građanina sa pojmom jednakosti, figuru radnika sa pojmom bratstva, a figuru pojedinca (individue) sa pojmom hedonističkog uživanja.⁵⁷ Ali, ono vječno pitanje ostaje – kako doći odavde do tamo? Na to pitanje Onfre će pokušati da pruži odgovor u trećem dijelu knjige – „Sredstva: Pojedinci postaju revolucionarni“.

Upravo u ovom, trećem dijelu knjige svjetlost dešavanja iz maja 1968. godina sija najjačim intenzitetom. Onfre vidi ova dešavanja kao jasan diskontinuitet sa dotadašnjim razumijevanjem djelovanja društvenih i političkih struktura. Argumente za postojanje diskontinuiteta Onfre nalazi u radovima mislilaca koje naziva Ničeovom francuskom djecom, a to su Žil Delez (Gilles Deleuze), Feliks Gatari (Felix Guattari) i Mišel Fuko (Michel Foucault).⁵⁸ Čini se da je u ovom dijelu knjige uticaj Fukoa ključan. Onfre na primjer insistira na važnosti Fukoovog poimanja „smrti Čovjeka“ iz knjige *Riječi i stvari*. U toj knjizi, Fuko pojam Čovjeka pripisuje razvoju humanističkih i društvenih nauka u XVIII vijeku i tvrdi da zbog toga što je, dakle, Čovjek istorijski pojam, sa promjenom istorijskih uslova tj. promjenom u odnosima između društvenih snaga, isto tako može jednoga dana nestati. To, naravno, ne znači da će nestati ljudska bića, nego da će njihovi životi i sudbine biti poimani na drugačiji način. Fuko nije tvrdio da zna koja će figura tj. pojam zamijeniti Čovjeka, ali Onfre zaključuje iz posljednjih Fukoovih radova na temu etike sopstva da bi to mogla biti figura tzv. suverenog pojedinca.⁵⁹ Ono što odlikuje takvog pojedinca je motivacija da reformuliše postojeću političku i društvenu stvarnost u cilju oblikovanja svog života kao umjetničkog djela. Jasno je da je život kao umjetničko djelo prije svega jedan hedonistički poduhvat. Za Onfrea, dešavanja iz 1968. godine, kao i odnosi među pojedincima koje su ova dešavanja izgradila, ukazuju na mogućnost realizovanja ovakvog pristupa u društvenom životu.

Ipak, čini se da je ovdje potrebno uzeti u razmatranje još jedan važan aspekt Fukoovog djela. Naime, ono što je Fukou omogućilo da ljudsku stvarnost tumači kao suštinski fluidnu i podložnu izuzetnim transformacijama je osobeno tumačenje pojma moći. Fuko tvrdi da se moć ne smije uzeti samo

⁵⁶ Onfray, *Politique du rebelle*, 145, 149-150.

⁵⁷ Onfray, *Politique du rebelle*, 156.

⁵⁸ Onfray, *Politique du rebelle*, 170. Onfre takođe pominje i Žorža Bataja [George Bataille] čije će u kasnijim knjigama postati oštar kritičar, posebno u knjizi *Le souci de des plaisirs* (vidjeti fusnotu br. 31).

⁵⁹ Onfray, *Politique du rebelle*, 178.

kao posjed državnih, bilo političkih, ekonomskih ili kulturnih institucija nego kao nešto što i njih prevazilazi. Kratko rečeno, moć je svuda i nikakva promjena u političkim ili društvenim odnosima ne može zaustaviti permutacije moći.⁶⁰ Zbog toga je jedini način za borbu protiv moći jedna vrsta „permanentnog gerilskog“ ratovanja sa posebnim usmjerenjem na ono što je Gatar nazvao „mikro-fašističke tačke“.⁶¹ To je, po Onfreu, u stvari najvažnija lekcija dešavanja u maju 1968. godine. Ta dešavanja su naznačila kraj „velikih narativa“ revolucija koje su obećavale da jednom zauvijek razriješe sve političke i društvene probleme i stvore neku vrstu raja na zemlji (što su na primjer zastupale određene verzije dogmatskog marksizma). Suština je da se oslobodilačka borba može i mora voditi na nivou pojedinca, čak iako se sastoji od nečega što se na prvi pogled može učiniti banalnim, kao na primjer solidarnije ili ljubaznije ponašanje u svakodnevnom životu. Pojedinci dakle nemaju potrebe da svoju volju i energiju pokore nečemu većem (npr. političkoj partiji), nego su osnaženi tj. imaju puno pravo da se emancipuju kroz svoje sopstvene napore, ostajući naravno otvoreni za stratešku, ravnopravnu saradnju sa ostalim slično-mislećim pojedincima. Oslobođenje društva, ukoliko se tako nešto uopšte može misliti kao pojam, se, po Onfreu, može jedino desiti kao rezultat pojedinačnih oslobođenja. A i taj rezultat je obično krhak koliko i ljudski život.

Nestanak smislenosti „velikih narativa“ proizvodi još čitav niz posljedica. Na primjer, tvrdi Onfre, Bakuninova anarhistička politička teorija je danas prevaziđena.⁶² Neprijatelj nije više (samo) država i njen aparat. Vjerovanje da bi ljudi bili slobodni kada država ne bi postojala nije ispravno. To vjerovanje je u isto vrijeme i opasno jer pretpostavlja da oni koji upravljaju državom imaju moć da oblikuju društvo prema svojim interesima. Upravo takvo vjerovanje čini od revolucionara reakcionare kada dođu na vlast i, u velikom broju slučajeva, ih čini štetnijim za elementarne slobode od onih koje su smijenili. U tom smislu, Onfre još jednom podvlači da vječnost ne postoji (osim u sadašnjosti) i da je stoga bilo kakvo žrtvovanje za neku utopiju u budućnosti represivno. Kao i Kami (Camus), i Onfre zastupa stav da je pobuna „beskonačan poduhvat“ svakog pojedinca koji se smatra slobodnim.⁶³ Spremnost za pobunu predstavlja ključni element procesa koji Onfre naziva „vajanje sopstva“.⁶⁴

Uspješnu primjenu ove emancipatorske strategije Onfre pronalazi

⁶⁰ Na primjer, prema Delezu, Fuko je proglasio da „monoteizam moći“ ne postoji. Vidjeti Onfray, *Politique du rebelle*, 188-190.

⁶¹ Onfray, *Politique du rebelle*, 190, 200.

⁶² Onfray, *Politique du rebelle*, 187, 204-205.

⁶³ Onfray, *Politique du rebelle*, 207.

⁶⁴ Onfray, *Politique du rebelle*, 232.

u istorijskoj figuri libertena (zavodnika).⁶⁵ Liberten odbija dualističku društvenu filozofiju koja dijeli sve ljude na gospodare i robove i živi svoj život prema standardima koji mu pružaju najveće zadovoljstvo i, u isto vrijeme, omogućavaju da ostane nekonformista. Ključno je da liberten ostaje vjeran sebi, kakvi god bili društveni pritisci i iskušenja. Kondotijer, lukavi strateg, aikido majstor – sve ovo su nazivi koje Onfre koristi da pokaže da nije lako održavati „nonšalantni“ odnos prema sistemu.⁶⁶ Takav odnos zahtijeva smisao za humor, ironiju i satiru, ali bez njihovog čestog pratioca mizantropije. Onfre u kratkim crtama pominje tekstove Bodlera (Baudelaire), Toroa (Thoreau) i Vajlda (Wilde), tvrdeći da oni ukazuju na skup vrijednosti koje liberten kao libertarijanski zastupnik hedonističke filozofije mora njegovati.

Naravno, ova Onfreova lista može biti višestruko proširena. Odsustvo Marka Tvejna (Mark Twain) na primjer odmah zapada za oko. Upadljivo je i to što Onfre ne pominje žene: svi slobodni duhovi koje je naveo su muškarci. Čini mi se da je ovo vrlo ozbiljan nedostatak Onfreovog argumenta, uzimajući u obzir to da hedonistička filozofija mora ravnopravno emancipovati oba pola. Što bi, na primjer, mogao biti obrazac ponašanja za ženu-libertenku? Ipak, može se reći da Onfreov prijedlog hedonističkog „ugovora“ (pomenutog ranije) prevazilazi više manje šovinistički pristup koji su imali stvarni liberteni i predstavlja važan korak naprijed u oslobodanju hedonizma od tradicionalnog i licemjernog „dvostrukog“ standarda za žene i muškarce.

Kada se uzme u obzir savremena politika u razvijenim demokratskim zemljama, Onfre sebe stavlja na stranu rezervisanog posmatrača. U četvrtom dijelu knjige, koji se bavi snagama koje zastupaju društvene i političke promjene u ovim zemljama, pod naslovom „U slavu suzavca“, on detaljno obrazlaže kako vidi ulogu savremene umjetnosti i ulogu direktne tj. neposredne političke akcije. Onfre rijetko pominje parlamentarnu politiku jer vidi gotovo sve političke partije kao asimilovani dio savremenog, jednodimenzionalnog sistema kontrole.

Kao i Markuze, i ostali teoretičari frankfurtske škole, Onfre takođe pristupa umjetnosti kao rezervoaru subverzivne i pobunjeničke energije i stoga kao antagonisti postojećeg establišmenta moći.⁶⁷ Bavljenje umjetnošću znači, u suštini, reći „ne“ onome što jeste i imati viziju i raditi na stvaranju (novog) svijeta koji može biti. Ovo, naravno, ne treba da se uzme kao

⁶⁵ Onfray, *Politique du rebelle*, 219, 229.

⁶⁶ Vidjeti diskusiju u Onfray, *Politique du rebelle*, 220-230.

⁶⁷ Onfray, *Politique du rebelle*, 235-237.

povratak nekoj vrsti filozofije transcendencije (što Onfre jasno odbija), zbog toga što umjetnost zahtijeva da do tog novog svijeta dođe ovdje i sada i tvrdi da predstavlja stvarni trag tog svijeta u sadašnjosti.

Uz to, umjetnost je neraskidivo vezana za uživanje. Onfre sa odobravanjem citira riječi Marsela Dišana (Marcel Duchamp) koji je rekao da je umjetnost „konstantna euforija“.⁶⁸ Zbog toga Onfre zastupa stavove jedne tzv. opšte teorije estetike koja bi prevazišla podjelu između umjetnosti i života, između muzeja i ulice.⁶⁹ Inspiraciju pronalazi u opusima poznatih avangardnih umjetnika i mislilaca XX vijeka, kao što su Marineti (Marinetti), Tsara (Cara), Breton i Debor (Debord). On hvali njihovu posvjećenost heraklitskom imperativu: što god imobilizuje tok umjetničke energije je negativno.⁷⁰

A u savremenoj kulturi, Onfre otkriva upravo dvije imobilizujuće tendencije: politizaciju i komercijalizaciju. Za Onfrea, ukoliko umjetnost počne da služi političke ciljeve, to je njena propast. Tokovi umjetničke energije se iscrpljuju za eksterne i tuđe interese. Nije stoga čudno da se „zvanična“ umjetnost, bila ona fašističkog ili sovjetskog tipa, nikada nije uzdigla više od primitivizma i kiča. Međutim, uz vlast, postoji još jedan opasan neprijatelj umjetnosti, a to je tržište. Pristupanje umjetničkim djelima kao robi guši njihovu emancipatorsku suštinu. Savremena holivudska kinematografija, na primjer, zaslužuje Dišanovu spretnu igru riječi „cinema-anemic“ (kino-anemično).⁷¹ Onfre upozorava čak da umjetnost može biti uništena brutalnim konzumerizmom zapadne kulture. Jasno je, dakle, da se umjetnost, da bi uopšte opstala, mora vratiti svojoj izvornoj funkciji, a to je osmišljavanje modela za alternativne načine života i rada, za alternativne dimenzije življenja.⁷² Ona se mora osloboditi iz zatočenja u kojem je kapitalistička privreda drži i upotrebljava kao alatku za dekoraciju i propagandu. Umjetnost ne smije biti (samo) izvor utjehe u „dolini suza“ (što je represivna funkcija za koju su zadužene religijske organizacije) nego mora biti beskompromisni „krik sa krovova“ (Ujević) za političku i kulturnu pobunu.

Direktna tj. neposredna akcija je, uz umjetnost, druga snaga za koju Onfre misli da je neophodna za progresivne društvene i političke promjene. U tom smislu, on ukazuje na značaj tekstova Žorža Sorela (George Sorel) koji u savremenoj teoriji ima reputaciju teoretičara bliskog određenim fašističkim

⁶⁸ Onfray, *Politique du rebelle*, 229.

⁶⁹ Onfray, *Politique du rebelle*, 250, 256.

⁷⁰ Onfray, *Politique du rebelle*, 252.

⁷¹ Onfray, *Politique du rebelle*, 253.

⁷² Vidjeti Marcuse, *The Aesthetic Dimension*.

stavovima. Onfre, međutim, smatra da ta tzv. reputacija predstavlja „karikaturalno pojednostavljivanje“ i nastoji da pokaže od čega se sastoji Sorelov pojam „revolucionarnog sindikalizma“. ⁷³ Da bi to uradio, Onfre najprije ukazuje na razliku između pojmova sile (snage) i nasilja, tvrdeći da prvi pojam označava pozitivnu orijentaciju moći ka jasno definisanom cilju, dok je drugi pojam tj. pojam nasilja vezan za zloupotrebe moći koje generišu teror, povrede i smrt. ⁷⁴ Dakle, na nivou teorije, sile je u redu, a nasilje je loše. Uz to, takođe, postoje situacije, tvrdi Onfre, kada je i upotreba nasilja opravdana vezom između pobunjeničkih aktivnosti i principa prirodnog prava. ⁷⁵ U ovim situacijama, posvećenost pravdi i pravičnosti prevazilazi postojeće pozitivne zakone i anulira ih. Takve prirode je, na primjer, bila podrška Toroa za militantne aktivnosti Džejmsa Brauna (James Brown) u praskozorju američkog građanskog rata. ⁷⁶

Imajući u vidu isti princip, Sorel je želio da modifikuje negativne konotacije koje posjeduje pojam „nasilja“. ⁷⁷ To je upravo ono, siguran je Onfre, što je navelo njegove savremenike, a i mislioce našeg doba, da ga ne razumiju. Istina je da je Sorel vjerovao da mirna revolucija nije moguća i da je znao da takva pozicija implicira opasne rizike po ljudske živote. Ali, kako tvrdi Onfre, to je bilo samo zbog toga što je Sorel bio uvjeren da će postojeće vlasti braniti svoje monopole po svaku cijenu, pa da stoga lična odluka da im otkazemo poslušnost nije dovoljna. Istovremeno, ono što revolucionari moraju izbjeći jeste stvaranje nove hijerarhije moći koja bi, u slučaju uspjeha revolucije, samo zamijenila postojeću hijerarhiju bez omogućavanja šire demokratizacije i ravnopravnosti. Zbog toga je Sorel bio sumnjičav prema političkim partijama i zalagao se za sindikalnu borbu. ⁷⁸

Onfre se i prema parlamentarnoj demokratiji odnosi sa svojevrsnim prezirom jer u njoj vidi samo refleksiju karijerizma i uskogrudosti političara vođene ličnim, materijalnim interesima. On vjeruje da je zbog toga politika postala orijentisana samo na „smješne, male“ ciljeve koji ne omogućavaju zaštitu i pospješivanje javnog interesa. ⁷⁹ Nije zato ni čudno što nepovjerenje u političare raste iz godine u godinu. Tzv. sluge naroda su postale narodni gospodari čak i u razvijenim demokratijama. Tu, takođe, treba uključiti i „zvanične“ sindikate koji kao da su zaboravili prava običnih radnika.

⁷³ Onfray, *Politique du rebelle*, 277, 285.

⁷⁴ Onfray, *Politique du rebelle*, 275.

⁷⁵ Onfray, *Politique du rebelle*, 291-292.

⁷⁶ Onfray, *Politique du rebelle*, 276.

⁷⁷ Onfray, *Politique du rebelle*, 276.

⁷⁸ Onfray, *Politique du rebelle*, 277-278.

⁷⁹ Onfray, *Politique du rebelle*, 280-281.

Sve to znači da je potrebno osmišljavati nove vrste organizacije da bi se postigli progresivni politički ciljevi. Onfre savjetuje formiranje „asocijacija pojedinaca“ čija bi funkcija bila da multiplikuju moć pojedinca, ali ne bi uključene pojedince dovele u opasnost da zavise od nekog spoljašnjeg (višeg) autoriteta.⁸⁰ On ukazuje na činjenicu da su konture upravo ovakvih asocijacija bile promišljane od strane mnogih filozofa koji su bili posvećeni rastu moći slobodnog pojedinca, od Štirnera (Stirner) do Debora (Debord). No, osoba koja je bukvalno dala svoj život osmišljavanju i razvoju nehijerarhijskih organizacija i načina života i za to snosila najteže posljedice jer je provela četrdeset-tri godine u zatvoru bio je Ogist Blanki.

Baš zbog toga Onfre završava svoju knjigu izmišljenim pismom Blankiju. Za Onfrea, Blanki je simbol želje da se vodi borba protiv nepravdi moćnih i da se maksimalno doprinese oblikovanju političkog prostora slobode i jednakosti. Onfrea najviše inspiriše naslov časopisa koji je Blanki objavljivao – „Ni Bog, ni gospodar“.⁸¹ Drugim riječima, ljudska bića ne trebaju ni Boga ni gospodara da im određuje kako će živjeti svoje živote. Ona, dakle, moraju biti osnažena da donose svoje sopstvene izbore autonomno, temeljeći ih na neraskidivoj vezi između etike i politike. U Onfreovoj interpretaciji, to znači i da političke odluke moraju biti usmjerene prema hedonističkim ciljevima.⁸²

Iako Onfre ne tvrdi da je i Blanki bio hedonista, on ukazuje na to da je Blankijeva posvećenost životu oslobođenom od materijalne i duhovne bijede otvorila prostor koji je neophodan za uživanje, bilo u privatnom ili javnom životu. Blankijevu sklonost da propagira upotrebu nasilja kao sredstva za ostvarivanje političkih ciljeva, Onfre opravdava time da su režimske snage kojima se Blanki suprostavljao bile namjerene da fizički likvidiraju pobunjenike. Upotreba nasilja je opravdana samo u slučaju samoodbrane, vjeruje Onfre, a konstanta mora biti nenasilna direktna akcija. Po Onfreovom mišljenju, pobuna mora biti permanentna. Ili, kako istu ideju formuliše profesor Milan Popović, „pobuna svakog dana“, neprestana kao rijeka „koja protiče i ne kaže ništa“ (Miljković), bez očekivanja bilo kakvog umišljenog Dana-D ili konačnog razračunavanja.

Kada se uporede Onfreovi stavovi iz knjige *Politika pobunjenika* i posljednjeg poglavlja *Hedonističkog Manifesta*, koji je objavljen skoro deset godina kasnije, ne mogu se naći bitnije razlike. Ipak, politički stavovi predstavljeni u *Manifestu*, iako kondenzovani u samo jednom poglavlju,

⁸⁰ Onfray, *Politique du rebelle*, 290, 293.

⁸¹ Onfray, *Politique du rebelle*, 301. Ovo je bio jedan od slogana studentskih i radničkih protesta tokom maja 1968. godine u Parizu.

⁸² Onfray, *Politique du rebelle*, 314.

pokazuju precizniju analizu globalne političke scene, koja se, mora se priznati, značajno promijenila u desetogodišnjem periodu. Dok se krajem 90tih još uvijek moglo očekivati određeno jačanje socijaldemokratskih i ljevičarskih struja (tada su, na primjer, na važnim političkim funkcijama bili Bil Klinton (Bill Clinton) i Toni Bler (Tony Blair), početkom i sredinom 2000tih situacija se radikalno izmijenila. Sa izborom Džordža W. Buša (George W. Bush) za predsjednika SAD-a i početkom tzv. rata protiv terora, desničarska, neokonzervativna agenda je postala dominantna snaga na globalnoj sceni, pa su počeli da se povećavaju i strahovi od fašističkih, političkih mobilizacija. Upravo ovaj novi, mogući fašistički obrt predstavlja centralnu temu Onfreovih diskusija u posljednjem poglavlju *Manifesta*.

Naime, dok su fašizmi XX vijeka bili zasnovani na autoritetima harizmatičnih lidera, kao što su bili Musolini, Hitler i Franko (u Onfreovoj terminologiji, to se zove „lavovski fašizam“), savremeni fašizmi, odnosno fašizmi XXI vijeka dolaze u drugačijem pakovanju. To su, prije svega, medijsko-manipulativni „lisičiji fašizmi“ koju nalaze svoje promotere u mediokritetskim tipovima, kao što su Berlusconi, Sarkozy i Džordž Buš. Ipak, bazični principi su ostali isti: pritisak na jednodimenzionalnost u misli i djelovanju, utapanje pojedinca u kolektiv, propagiranje mitskih tumačenja nacije i civilizacije i politika straha i terora.⁸³ Zbog toga hedonistički odgovor na politička pitanja koji je Onfre izložio u knjizi *Politika pobunjenika* ostaje validan. Iako globalni plan aktivnosti još uvijek ne postoji i nema jedinstvene instance koja može da ih vodi (ili njima koordinira), jasno je da se aktivna zaštita individualnih prava i sloboda na liniji antifašističkog, ontološki imanentnog stanovišta mora razvijati na individualnom nivou i to ovdje i sada.

⁸³ Onfray, *Moć postojanja*, 206.

Univerzitet kao epikurski Vrt

Iako zaokupljen pitanjima religije i politike, Onfre je našao vremena i da se posveti problematici savremenog obrazovnog sistema. Njegova ključna knjiga o visokom obrazovanju je naslovljena *Filozofska zajednica*, sa podnaslovom *Manifesto za narodni univerzitet* (l'Université populaire). Onfre je počinje, kao uostalom i sve ostale knjige, sa citatom Ničea, ovoga puta iz pisma prijatelju Piteru Gastu (Peter Gast) od 26. marta 1879. godine u kojem se Niče pita: „Kada ćemo ponovo izgraditi Epikurov Vrt?“⁸⁴ Ovo pitanje inspiriše Onfrea da jasno artikulira svoju želju da osnuje novi Epikurov Vrt za XXI vijek, možda „jedno virtuelno mjesto, ali sa stvarnim efektima.“⁸⁵ On na samom početku pravi razliku između Vrta i strukture Platonove Akademije, koja je bila uzeta za model formiranja univerziteta u Srednjem vijeku. Platonova Akademija je stavljala akcenat na hijerarhijsku strukturu gdje su na vrhu bili oni koji su tvrdili (i kojima se vjerovalo) da imaju znanja, a svi ostali su bili „prazni sudovi“ koje treba sa njima ispuniti. Vrt je, kako ga vidi Onfre, predstavljao jednu egalitarnu zajednicu koja se bazirala na odnosima prijateljstva, nesputanog klasnim, etničkim ili generacijskim podjelama. Njegova svrha nije bila da generiše eksperte za političku i ideološku manipulaciju koji su sposobni da plasiraju „uzvišene laži“ neznavenim masama, nego da stvori uslove za izgradnju individualne autonomije i razvoja ličnosti.

Zbog toga Onfre i zastupa osnivanje univerziteta zasnovanog na epikurskom modelu. Najvažnija komponenta tog univerziteta bila bi usmjerenost na individualnu slobodu i potragu za znanjem, otvorenu i kritičku diskusiju o svim značajnim stvarima, kao i uvođenje praktičnih, emancipatorskih efekata u sopstveni svakodnevni život.⁸⁶ Upravo je ovo posljednje izrazito važno, jer je Onfreova kritika savremenog univerzitetskog

⁸⁴ Michel Onfray, *La communauté philosophique: Manifeste pour l'Université populaire*, Paris: Galilée, 2004, i. Ovaj dio knjige o Onfreovom pristupu visokom obrazovanju je bio predmet mog izlaganja na 21. Danima Frane Petrića, međunarodnom naučnom skupu koji svakog septembra na Cresu organizuje Hrvatsko filozofsko društvo.

⁸⁵ Onfray, *La communauté philosophique*, 17.

⁸⁶ Onfray, *La communauté philosophique*, 126.

sistema utemeljena na tezi da savremeni univerzitet radi na raskidu (disocijaciji) između ideja i ponašanja. Drugim riječima, on proizvodi samo tzv. tehokrate bez etičke svijesti o svom djelovanju. Tako da neko (a ovdje Onfre misli na Hajdegera) može mirno raspravljati o zaboravljanju Bića dok svuda oko njega niču koncentracioni kampovi za masovno uništenje nepodobnih.⁸⁷ Kao rezultat, tvrdi Onfre, ovakav univerzitetski sistem pod ideološkom krinkom tzv. neutralnosti po pitanju vrijednosti (ako tako nešto uopšte može postojati) postaje jedan od ključnih faktora iza proliferacije savremenih društvenih patologija, kao što su porast nacionalizma, ksenofobije, antisemitizma i rasizma. On ne doprinosi rješavanju ovih opakih društvenih antagonizama i građenju jednog boljeg svijeta. Stoga, Onfre podvlači da takav univerzitetski sistem gubi razlog za postojanje, osim njegove uloge u učvršćivanju društvene hijerarhije, kao karijernog puta za status više srednje klase i kao mašine za pravljenje para za korporativne ajkule.

U isto vrijeme dok Onfre kritikuje intelektualnu korupciju i rigidnost postojećeg univerzitetskog sistema, on je kritičan i prema instituciji koja se, zadnjih godina, gradi kao moguća alternativa kada je filozofsko znanje u pitanju. Tu se radi o tzv. filozofskom kafeu.⁸⁸ Onfre, naime, hvali otvorenost i slobodu koja se može naći na ovim mjestima, ali je zabrinut nedostatkom autentičnih filozofskih znanja i obrazovanja onih koji diskusije vode. On problem vidi i u tvrdnjama senzacionalističke prirode određenih „animatora“ u ovim kafeima, kao na primjer u tvrdnji da se može postati filozof za 24 sata. U ovakvoj atmosferi neutemeljenih tvrdnji i opštoj površnosti, situacija može vrlo brzo da degradira u neku vrstu „kolektivne terapije“ ili „psihodrame“, koja, iako naravno može biti korisna za neke, ipak nije ono što Onfre vidi kao fundamentalnu misiju filozofije. Za njega, naime, filozofija predstavlja emotivno uzdržano i logički konzistentno ispitivanje sopstvenog odnosa prema sebi, prema drugima i prema svijetu u cijelini.⁸⁹

Stoga, Onfreov model visokog obrazovanja zahtijeva stapanje najboljih osobina univerzitetskog i kafe modela. On kombinuje kvalitet i ozbiljnost univerzitetskih predavanja sa slobodom da se prisustvuje po želji i otvorenosti za sve članove zajednice, ne samo za studente.⁹⁰ Institucija zasnovana na ovim principima, u suštini, funkcioniše na temeljima ideje „elitizam za sve“ koja ozbiljno podriva tradicionalni ekskluzivitet visokog obrazovanja. Zato je Onfre i naziva „narodni univerzitet“ (*université populaire*).

⁸⁷ Onfray, *La communauté philosophique*, 104.

⁸⁸ Onfray, *La communauté philosophique*, 72-78.

⁸⁹ Onfray, *La communauté philosophique*, 100.

⁹⁰ Onfray, *La communauté philosophique*, 119-120.

Međutim, u ovom slučaju, i sam Onfre gradi na tradiciji narodnih univerziteta u Francuskoj u prvim dekadama 20. vijeka. U to vrijeme, neki od najpoznatijih francuskih intelektualaca, javnih ličnosti i umjetnika, kao što su Anatol Frans (Anatole France), Pol Valeri (Paul Valery) i Anri Bergson (Henri Bergson), su volontirali svoje vrijeme da podijele svoja znanja i iskustva sa većinski slabo obrazovanom radničkom klasom Pariza.⁹¹ Predavanja su bila otvorena za sve i potpuno besplatna. Zbog toga što je shvatao ovakve napore kao neophodne za progresivni cilj demokratizacije kulture, Onfre je 2002. godine, u velikoj mjeri uz pomoć prihoda od prodaje svojih knjiga, osnovao univerzitet blizu svog rodnog grada Kena (Caen, oko 200 kilometara od Pariza) na istim osnovama.

Narodni univerzitet u Kenu

Akadska 2012-2013. godina će biti jedanaesta godina od kada je Narodni univerzitet prvi put otvorio svoja vrata. Njegovu suštinsku osnovu, kao i od samog početka, i dalje izgrađuje Onfreov predmet o kontra-istoriji filozofije. To je predmet koji izaziva neskriveni entuzijazam učesnika, a ove godine se bavi idejama francuskih ljevičarskih filozofa i filozofkinja – Žorža Policera (George Politzer), Pola Nizana (Paul Nizan), Alberta Kamija (Albert Camus) i Simon de Bovoar (Simone de Beauvoir). Uz ovaj, postoji i još 18 predmeta.⁹² Oblasti koje ti predmeti obuhvataju su arhitektura, savremena umjetnost, filozofija za djecu (u skladu sa Epikurovom idejom da niko nije premlad za filozofiju), film, ekonomija, žene i društvo, istorija političkih ideja, feminizam, džez, klasična i savremena književnost, istorija muzike, drevna muzika, psihoanaliza, psihologija, istorija, fizika i (da bi se dodao lokalni ukus) društvena istorija Normandije. Dakle, ništa manje i ništa više nego što se može naći da tipičnom koledžu slobodnih nauka i umjetnosti, kakvih je, na primjer, u SAD-u na desetine. Sa samo dvije, ali izuzetno važne razlike: nema nikakvih preduslova za pohađanje i predavanja su besplatna.

Činjenica da je kvalitetno obrazovanje besplatno omogućava Narodnom univerzitetu da ostvari svoj primarni cilj: da znanje postane dostupno svima onima koji ga žele. U skladu sa epikurovskim principima na kojima je utemeljen univerzitet ovakvog tipa, obrazovanju se prilazi ne kao putu ka društvenom statusu (što je dominantan pristup u savremenom društvu), nego kao „pomoćnom elementu izgrađivanja sopstva“.⁹³ Ovo

⁹¹ Onfray, *La communauté philosophique*, 121.

⁹² Vidjeti listu predmeta na veb-sajtu univerziteta: <http://upc.michelonfray.fr>.

⁹³ <http://upc.michelonfray.fr/a-propos/>. Pristupljeno 12. avgust 2012. godine

usmjerenje prema samorazvoju, kao i složena umjetnost življenja koja se na toj osnovi može osmisliti, doveli su do izuzetne popularnosti tog univerziteta zbog čega su ponuđeni programi u stalnoj ekspanziji. Kao što se može primijetiti iz poruka napisanih na univerzitetskom veb-sajtu, mnogi polaznici dolaze čak i iz Pariza da bi prisustvovali predavanjima. Kao poseban iskaz hedonističkog pristupa resursima, veb-sajt ima odjeljak predviđen za dogovore o zajedničkom putovanju kolima (tzv. carpooling). Na njemu je moguće pronaći i bilješke za sva Onfreova predavanja dostupne za preuzimanje.

Sudeći po fotografijama (koje su bile dostupne na jednoj ranijoj verziji veb-sajta) i komentarima, polaznici predavanja na Narodnom univerzitetu dolaze iz svih slojeva društva. Među njima su i studenti i penzioneri, radnici u uslužnim i proizvodnim djelatnostima, pa i nezapošljeni. Prema članku koji je u Njujork Tajmsu (New York Times) objavio Bred Sperdžon (Brad Spurgeon), svake godine predavanja pohađa oko 20,000 polaznika.⁹⁴ Stoga se može reći da su Onfreovi napor da ponudi alternativu tradicionalnom visokom obrazovanju u potpunosti uspjeli.

Narodni univerzitet ukusa u Aržentanu

Nedaleko od Kena, u selu Aržentan (Argentan), Onfre je 2006. godine osnovao još jednu osobenu instituciju. Nazvao je Narodni univerzitet ukusa.

Motivacija za osnivanje je stigla kroz zbunjeno pitanje jednog njegovog prijatelja koji nije znao što da radi sa silnim povrćem koje je poraslo na njegovom imanju.⁹⁵ Onfre je tada predložio da pozovu poznate kulinarske šefove da od tog povrća prave lokalne specijalitete. Ova dešavanja, kojih je svake godine nekoliko, su pravi banketi na kojima učesnici probaju lokalnu hranu i vina, vesele se, pjevaju i igraju u stilu autentičnih starogrčkih hedonista. Jasno je da upravo ovakve prakse omogućavaju cvjetanje umjetnosti (dobrog) življenja koju Onfre uzima za ideju vodilju filozofskog i svakog drugog visokog obrazovanja.

⁹⁴ Sperdžon tvrdi da se univerzitet reklamira kao „obrazac življenja i sredstvo za prosvjetljenje društva“. Vidjeti Brad Spurgeon, „A French university cultivates learning for learning's sake“, *New York Times*, 15. oktobar 2007. Pojavljivanje ovog članka koincidira sa objavljivanjem Onfreove *Ateološke rasprave* u SAD-u, što je do sada jedina njegova knjiga prevedena na engleski.

⁹⁵ Vidjeti <http://upa.michelonfray.fr>. Pristupljeno 20. avgusta 2012.

Ostali Narodni univerziteti u Francuskoj i šire

Neposredno poslije otvaranja univerziteta u Kenu i Aržentanu, uslovljeno sve većom popularnošću i prodajom Onfreovih knjiga u Francuskoj, Narodni univerziteti su počeli da se otvaraju širom zemlje, i to ne samo u većim gradovima. Tako da, uz već dobro poznate Narodne univerzitete u Lionu, Marselju i Parizu 8, oni su se otvorili i u Nimu (Nimes), Septimaniji (Septimanie), Perpinjanu (Perpignan), Gravu (Graves), itd. To znači da potraga za znanjem radi znanja presjeca tradicionalnu podjelu između ruralnih i urbanih sredina i demonstrira univerzalnu privlačnost besplatnog i otvorenog kvalitetnog obrazovanja. Sve u svemu, sada u Francuskoj djeluje oko petnaest Narodnih univerziteta.

Generalno gledano može se reći da je Onfreov model visokog obrazovanja do sada pronašao najviše pristalica u Francuskoj i onim zemljama u kojima je francuski zvanični jezik. Mislim da se to može objasniti činjenicom da je do sada samo jedna Onfreova knjiga prevedena na engleski. Tako postoje tri Narodna univerziteta u Belgiji (jedan je u Briselu), zatim jedan u Kvebeku (Quebec), a najveći izvan Francuske koji sam uspio da lociram putem interneta je na ostrvu Mauricijus (u Indijskom okeanu, poznatom po tome da je na njenu živjela ptica dodo). Narodni univerzitet na Mauricijusu, koji posjeduje odlično dokumentovani vebsajt, ima u svojoj ponudi više predmeta nego većina Narodnih univerziteta u Francuskoj. Vrlo je popularan o čemu svjedoče i brojne fotografije polaznika.⁹⁶ Kao što se može vidjeti na ovom vebsajtu, postoje čak i godišnje konferencije predstavnika svih Narodnih univerziteta na kojima se razmjenjuju obrazovna iskustva i usavršavaju nastavne prakse.

Do sada je otvoren samo jedan Narodni univerzitet na teritoriji SAD-a, u Bostonu u zdanju Internacionalne škole (International School, Boston). Osnovan je od strane Olivijea St.Vinsenta (Olivier St. Vincent) 2007. godine i organizuje predavanja iz oblasti filozofije, geopolitike, biologije, muzike, književnosti i ekonomije.⁹⁷ Njegova ideja vodilja je: „otvoriti znanje za sve, demokratizovati kulturu i razvijati kritički duh“. Onfre ga je posjetio 2007. godine kao dio svoje turneje kroz SAD-a, koja je pratila objavljivanje engleskog prevoda njegove knjige *Ateološka rasprava*. U vrijeme ovog pisanja, posljednje dešavanje koje je bilo organizovano od strane univerziteta bio je seminar pod nazivom „Kinematografija Fridriha

⁹⁶ Vidjeti <http://www.upim.info>. Pristupljeno 25. avgusta 2012. godine

⁹⁷ Vidjeti <http://upboston.blogspot.com>. Pristupljeno 25. avgusta 2012. godine

Ničea“. Ovo dešavanje je bilo osmišljeno kao subverzija tipične procedure u kojoj se prvo prikazuje film o životu datog filozofa, a zatim slijedi diskusija o idejama filozofa. Nasuprot tome, u ovom slučaju, prikazivani su dijelovi različitih filmova koji bi (organizatori pretpostavljaju) bili odabrani od strane Ničea da ukažu i artikulišu aspekte njegove filozofije.

Mislim da se može reći da moja već trogodišnja praksa održavanja volonterskih ciklusa predavanja u Centru za građansko obrazovanje (CGO) u Podgorici, a čiji je proizvod i ova knjiga (kao i ranije knjige o idejama Lakana i Markuzea), predstavljaju realizaciju Onfreove ideje Narodnog univerziteta u savremenom crnogorskom kontekstu.

Bibliografija

- Antelme, Robert. The Human Race. Trans. Jeffrey Haight and Annie Mahler (New York: Marlboro Press, 1998).*
- Deleuze, Gilles. Nietzsche and Philosophy. Trans. Janis Tomlinson (New York: Columbia University Press, 1983).*
- Marcuse, Herbert. „Hedonism“ in Negations: Essays in Critical Theory, trans. Jeremy Shapiro (London: Penguin Books, 1968).*
- Marcuse, Herbert. Eros and Civilization: A Philosophical Inquiry into Freud (Boston: Beacon Press, 1955).*
- Marcuse, Herbert. The Aesthetic Dimension: Towards a Critique of Marxist Aesthetic (London: Macmillan, 1979).*
- Nietzsche, Friedrich. Thus Spoke Zarathustra. Trans. Walter Kaufmann (New York: Penguin Books, 1986).*
- Onfray, Michel. Contre-histoire de la philosophie: Tome 1, Les Sagesses antiques (Paris: LGF, 2007).*
- Onfray, Michel. Contre-histoire de la philosophie: Tome 2, Le Christianisme hédoniste (Paris: LGF, 2008).*
- Onfray, Michel. Contre-histoire de la philosophie: Tome 3, Les libertins baroques (Paris: LGF, 2009).*
- Onfray, Michel. Contre-histoire de la philosophie: Tome 4, Les ultras des Lumières (Paris: LGF, 2009).*
- Onfray, Michel. Contre-histoire de la philosophie: Tome 5, L'Eudémonisme social (Paris: LGF, 2010).*
- Onfray, Michel. Contre-histoire de la philosophie: Tome 6, Les radicalités existentielles (Paris: Grasset, 2009).*
- Onfray, Michel. Politique du rebelle: Traité de résistance et d'insoumission (Paris: Grasset, 1997).*
- Onfray, Michel. L'invention du plaisir: Fragments cyrénaïques (Paris: LGF, 2002).*
- Onfray, Michel. La communauté philosophique: Manifeste pour l'Université populaire, (Paris: Galilée, 2004).*
- Onfray, Michel. La puissance d'exister. Manifeste hédoniste (Paris: Grasset & Fasquelle, 2006).*
- Onfray, Michel. Le souci de plaisirs. Construction d'une érotique solaire (Paris: Flammarion, 2008).*
- Onfray, Michel. Atheist Manifesto: The Case against Christianity, Judaism and Islam. Trans. Jeremy Leggatt (New York: Arcade Publishing, 2007).*
- Onfre, Mišel. Ateološka rasprava. Fizika metafizike, prevod Dana Milošević (Beograd: Rad, 2005).*
- Onfre, Mišel. Moć postojanja, prevod Aleksandra Mančić (Beograd: Rad, 2007).*
- Spurgeon, Brad. „A French university cultivates learning for learning's sake“, New York Times, 15. oktobar 2007.*

Websites

www.marxists.org

<http://www.upim.info>

<http://upa.michelonfray.fr>

<http://upboston.blogspot.com>

<http://upc.michelonfray.fr/a-propos/>

ISBN 978-86-85591-22-8

